LA FALSA SOLUCIÓ TURÍSTICA:

CONCENTRACIÓ DE BENEFICIS I DEUTE SOCIAL

ODG
OBSERVATORI DEL DEUTE EN LA GLOBALITZACIÓ

Publicat per:
Observatori del Deute en la Globalització (ODG)
Autora: Marta Ill Raga
Lloc i data de la publicació: Barcelona, gener 2019
Contacte: **observatori@odg.cat**

Amb el suport de:

filadora

Ajuntament de Barcelona

Vostè és lliure de:
- Compartir: copiar i redistribuir el material en qualsevol mitjà o format.
- Adaptar: remesclar, transformar i crear a partir del material.

El llicenciador no pot revocar aquestes llibertats mentre compleixi amb els termes de la llicència:
- Reconeixement: Heu de reconèixer adequadament l'autoria, proporcionar un enllaç a la llicència i indicar si s'han realitzat canvis. Pot fer-ho de qualsevol manera que sigui raonable, però no d'una manera que suggereixi que té el suport del llicenciador o el rep per l'ús que en fa.
- No comercial: No pot utilitzar el material amb fins comercials.
- CompartirIgual: Si remescla, transforma o crea a partir del material, haurà de difondre les seves contribucions sota la mateixa llicència que l'original.
  No hi ha restriccions addicionals: No pot aplicar termes legals o mesures tecnològiques que legalment restringeixin realitzar allò que la llicència permet.

Avisos:
No ha de complir amb la llicència per a aquells elements del material que siguin de en el domini públic o quan la seva utilització estigui permesa per l'aplicació d'una excepció o un límit.
No es donen garanties. La llicència pot no oferir tots els permisos necessaris per a la utilització prevista. Per exemple, altres drets com els de publicitat, privacitat, o els drets morals poden limitar l'ús del material.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ — 4

2. EMPRESARIALISME URBÀ I LA SOLUCIÓ TURÍSTICA — 6

3. CONCENTRACIÓ DELS BENEFICIS I SOCIALITZACIÓ DELS COSTOS — 12

4. DEUTE SOCIAL I DEUTE DE CURES: L'IMPACTE DEL TURISME SOBRE ELS RESIDENTS I LA VIDA A LA CIUTAT — 22

4.1. Mercantilització de l'habitatge — 25

4.2. Devaluació i explotació del treball turístic — 32

4.3. Impacte sobre la reproducció i les cures — 39

5. GOVERNAR EL TURISME: LÍMITS I OPORTUNITATS — 46

5.1. Actuacions realitzades per l'Ajuntament de Barcelona i crítica — 48

5.2. Un estret marc competencial — 53

6. CONCLUSIONS, RECOMANACIONS I PROPOSTES DE TRANSFORMACIÓ — 56

7. BIBLIOGRAFIA — 62

1.

INTRODUCCIÓ

L'objectiu de l'informe és fer un repàs dels impactes de la indústria turística a la ciutat de Barcelona, posant èmfasi sobre els deutes socials i de cures que genera aquest model de producció urbana. Fent una lectura de la expansió de la indústria turística lligada al funcionament del capitalisme immobiliari i financer, l'informe reflexiona entorn a l'esgotament del model turístic, ofereix un breu repàs a la proposta política articulada fins al moment a nivell municipal, i proposa una sèrie de línies d'actuació

Al segon apartat, es presenta la consolidació del model turístic com a fenomen lligat al desenvolupament del capitalisme a l'Estat espanyol i de la transformació del rol de les ciutat en el mercat global. El tercer apartat ofereix un anàlisi preliminar de la lògica d'acumulació que predomina en la indústria turística i reflexiona sobre la generació de costos públics. El quart apartat és on es despleguen les dades i arguments que demostren els impactes del turisme sobre el treball, l'habitatge i la reproducció i les cures, generant un deute de cures i social. Al cinquè apartat es resumeixen de forma sintètica les polítiques més rellevants que s'han produït en el nivell municipal per governar i mitigar els efectes del turisme, així com s'ofereix una reflexió sobre els límits del marc competencial municipal. I finalment al sisè i darrer apartat es presenten les conclusions i recomanacions per seguir pensant i posant en pràctica polítiques públiques i regulacions que permetin governar el turisme de tal manera que s'afavoreixi a protegir la ciutat com un espai central per la reproducció social i de la vida.

2.

EMPRESARIALISME URBÀ I LA SOLUCIÓ TURÍSTICA

El creixement i desenvolupament de la indústria turística a la ciutat de Barcelona, en termes històrics i econòmics es troba estretament lligat, per una banda, a la plena penetració d'Espanya al sistema de producció capitalista amb la fi de l'autarquia franquista i la liberalització del mercat domèstic, així com, paral•lelament, a la (posterior) transformació del mode de governança de les ciutats i del seu posicionament en una economia global.

Des de la integració als mercats internacionals (i en particular a l'europeu), l'economia espanyola ha anat aprofundint la seva especialització en el circuit secundari de circulació del capital, el qual es troba estretament lligat a la creació d'entorns territorials construïts, fonamentalment infraestructures i immobles. Efectivament, la híper-especialització del capitalisme hispà en l'economia de bombolla immobiliària-financera, que deixa enrere el capitalisme industrial i fordista, ja als anys 80 (López i Rodríguez, 2010) i fins l'actualitat, L'expansió immobiliària, de fet, constitueix una solució espacial a les crisis d'acumulació del capital, en tant que ofereix una via per a la canalització de sumes importants de capitals nacionals i internacionals en cerca de rendibilitats elevades, que precisament es dirigeixen a als 'espais' o entorns construïts, com s'ha apuntat anteriorment.

La indústria turística, de fet, es troba estretament relacionada amb la solució espacial ja que és una indústria que es troba clarament ancorada al territori. En definitiva, el turisme suposa la mercantilització de les qualitats i les experiències vinculades a un espai i lloc determinats (el destí turístic), i la seva producció en molts casos representa la expansió o reconstrucció dels entorns territorials urbanitzats, fet molt evident en la construcció dels destins turístics de "sol i platja", i que forma part del procés d'expansió del capitalisme financer i immobiliari a l'Estat Espanyol (Murray, 2015; Yrigoy, 2014). Podem parlar, doncs, de solució turística, com a modalitat concreta de la solució espacial, i com a "mecanisme de refugi per al capital financer a l'assegurar el retorn de les inversions a través de les rendes derivades de l'ús turístic" (Arias, 2018). La solució turística, no només es manifesta en la construcció de nous destins a través de la urbanització, sinó també es manifesta en entorns urbans ja consolidats, com es el cas de la ciutat de Barcelona, i a més, no basa la seva estratègia d'acumulació únicament en l'extracció de rendes del sòl i inversió en capital immòbil, sinó que també es basa fortament en l'explotació del treball

QUÈ ÉS LA SOLUCIÓ ESPACIAL

La solució espacial, expressió directament traduïa del terme en anglès, "spatial fix" és un concepte principalment desenvolupat pel geògraf David Harvey (2001;2006), que defineix el comportament de capitals que cercquen maximitzar la seva rendibilitat o bé per mitjà de l'expansió territorial o bé a través de penetrar en el circuit secundari. En no trobar la rendibilitat esperada en la inversió en el sistemes productius del primer circuit, els capitals es redirigeixen cap al circuit secundari que fonamentalment es basa en la construcció d'entorns territorials (infraestructures i immobles) i que es troben estretament relacionats amb el procés d'urbanització. La traducció al català o al castellà de l'expressió "spatial fix" és inexacta, ja que aquesta fa tant referència al sentit metafòric de "solució" (fix, en anglès) com al component immòbil (fixe) de les inversions del circuit secundari.

Evolució dels turistes allotjats en hotels

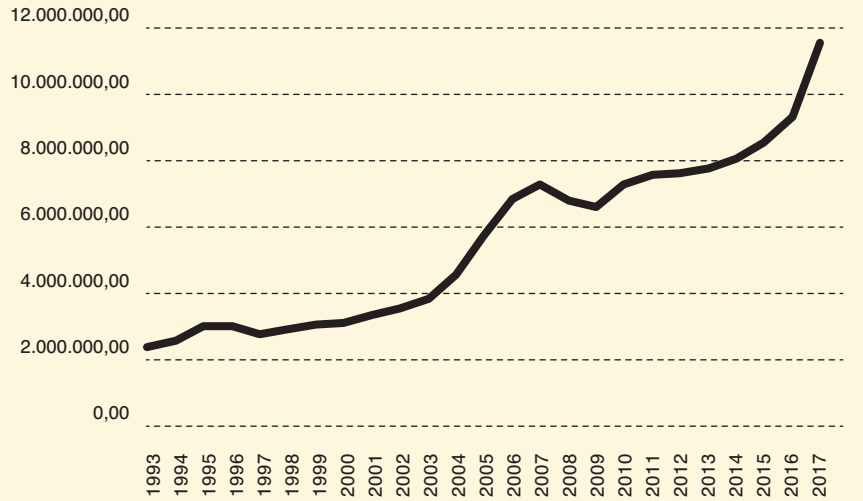

Font: elaboració pròpia a partir de dades dels Anuaris de l'Ajuntament de Barcelona. (*)
En 2017 es computen també als turistes allotjats en apartaments turístics.

turístic. Els impactes de la doble explotació (del sol, i del treball) es discuteixen a la quarta secció d'aquest informe. La solució turística a més ha demostrat no només ser la més resilient a les crisis econòmiques, sinó que en cada crisi soferta des de l'arribada de la indústria als anys 50, el turisme ha anat ocupant l'espai d'altres sectors en destrucció, i ha recuperat ràpidament la seva acceleració del creixement, com es demostra en el manteniment de la seva activitat en aquest últim cicle després de la crisi de 2008, patint només una petita davallada el 2012 (Murray et al, 2017). De fet, el turisme és una indústria que ha seguit tenint un creixement sostingut mundial durant els anys de crisi, i té unes projeccions de seguir creixent a un ritme similar a nivell mundial i europeu (WTTC, 2018).

La solidesa de la solució turística no es pot entendre sense considerar el paper actiu de les institucions estatals en la seva promoció i facilitació, així com, en el cas del turisme urbà, sense entendre la transformació de les ciutats, i del seu rol dins de les economies nacionals i globals. Davant de la obertura de fronteres a una economia global amb capitals que disposen d'alta mobilitat, les ciutats més centrals en els sistemes urbans nacionals es converteixen en pols d'atracció d'inversions directes sobre el territori. És en aquest context que es produeix una transició en la forma de govern de les ciutats com Barcelona, des d'una pràctica fonamentalment basada en la gestió urbana descentralitzada de les economies i sistemes polítics i institucionals nacionals, cap a una pràctica lligada a un model de gestió empresarial basat en l'empresarialisme, segons el qual es posen en marxa tota una sèrie d'estratègies de governança d'entre les quals destaquen aquelles de promoció per atraure capitals en una creixent competició inter-urbana (Harvey, 1989). L'empresarialisme urbà arriba a Barcelona finals dels anys 80, i amb la celebració dels Jocs Olímpics com a mega-esdeveniment capaç de catalitzar la transformació infrastructural i d'imatge pública de la ciutat per tal de situar-la en els circuits d'inversions de capital globals. L'estratègia emprenedora a Barcelona es va construir sobre una lògica de redistribució dels beneficis obtinguts del creixement econòmic local (pròpies de la socialdemocràcia). Tot i això, amb la maduresa del model s'ha vist com la lògica de competitivitat a través de l'especialització del territori ha impulsat la degradació de les condicions socioeconòmiques i reproductives de la població, i concentrant el gruix del benefici econòmic en poques carteres empresarials dels mons immobiliari i turístic.

La crisi social iniciada l'any 2008 i que es dilata fins avui demostra la insostenibilitat d'un model econòmic de creixement basat en l'especulació immobiliària i la devaluació del treball, i que es desplega, en gran part, a través del turisme com a multiplicador d'aquest. A la vegada, les solucions que es plantegen davant dels -admesos- efectes nocius de la indústria turística no suposen en cap cas el rebuig a aquest model de ciutat-empresa, sinó es limiten a controlar-ne i mitigar-ne els seus efectes. El turisme segueix sent privilegiat i promocionat[1] per l'administració pública, segueix generant beneficis privats i no redistribuïts a través de l'apropiació de recursos públics i l'ús intensiu del sòl urbà, extraient de forma il•legítima un valor de l'espai de la ciutat de Barcelona construït de forma col•lectiva i intergeneracional.

[1] Recentment s'ha fet pública la presentació del nou pla de màrqueting turístic de l'ajuntament

3

CONCENTRACIÓ DELS BENEFICIS I SOCIALITZACIÓ DELS COSTOS

L'economia que genera el turisme té un pes d'entre el 11,59% i el 14,40% del PIB total de la ciutat de Barcelona, segons revelen les dades del 2013 d'un estudi elaborat per la Universitat de Girona, el darrer disponible en fer el càlcul[2]. Respecte les dades de l'anterior estudi fet el 2012, el pes del turisme en el PIB total de la ciutat de Barcelona el 2013 s'havia elevat entre un 0,6% i un 0,7%, i s'hi indica un creixement sostingut des del 2009 generant un reconegut efecte contra-cíclic (Garriga et al, 2015). No obstant, els arguments que defensen el turisme com a solució econòmica davant les crisis, no tenen en compte la manca de redistribució dels beneficis, els costos públics i els impactes socials sobre els habitants de la ciutat de Barcelona.

En primer lloc, considerant només el negoci d'allotjament turístic, prenem com a exemple el comportament econòmic dels hotels. Mentre que els hotels han anat augmentant el grau de benefici extret per cada habitació (veure gràfica), cada cop és més precària la situació dels seus treballadors, especialment les cambreres de pis (com es desenvoluparà en la propera secció de l'informe).

L'augment de la precarietat, a nivell monetari es deixa veure pel descens dels salaris reals de les cambreres de pis, així com per l'augment de la proporció dels salaris que, en general, els habitants de la ciutat de Barcelona destinen a pagar els lloguers de les seves llars. Fets aparentment deslligats, l'augment de preus del lloguer i les operacions financeres que estan duent a terme els hotels son fenòmens que es troben interrelacionats.

Així com està passant amb l'habitatge de lloguer, les cadenes hoteleres també estan passant per un procés de financiarització, és a dir, un procés segons el qual els hotels (com també passa amb les propietats residencials) es converteixen en actius financers, i que s'accentua especialment després de l'esclat de la crisi immobiliària, moment en què els hotels han de trobar una via per seguir la seva expansió de capital malgrat la recessió econòmica. Aquest procés, passa per l'adquisició dels actius immobiliaris de cadenes hoteleres per part de fons d'inversió internacionals especialitzats en bens immobles així com SOCIMIs, acrònim de Societats Anònimes Cotitzades d'Inversió Immobiliària, a

[2] Calcular el pes específic de l'activitat turística sobre el total de l'economia és complex.

Mitjana d'Ingressos per habitació disponible (RevPAR) a Catalunya

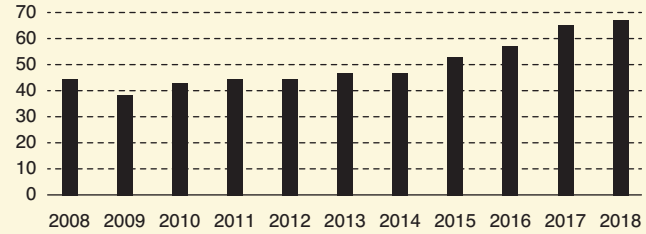

Font: elaboració pròpia a partir de les Dades de l'INE.

Renda mitjana mensual de lloguer: 2012–2017

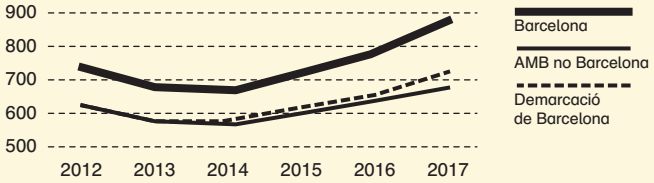

Font: Observatori Metropolità de l'Habitatge

QUÈ ÉS LA FINANCIARITZACIÓ?

La financiarització és un procés i una fase actual de l'economia capitalista en la qual les finances s'han tornat extraordinàriament poderoses, penetrant les vides quotidianes de les persones i les decisions polítiques internacionals, nacionals i locals. Es basa en l'especulació de diferents productes financers no lligats a l'economia real que es compren i venen, generant plusvàlues d'origen "fictici" per no estar relacionades al valor d'un bé material sinó al seu valor futurible.

La globalització, entesa com a l'expansió del capitalisme per tot el món, ha promogut l'expansió del paradigma neoliberal de la liberalització de les finances, rebaixant així barreres, eliminant regularitzacions i mecanismes de control. A través de decisions polítiques, que en gran mesura han estat influenciades per lobbies financers, s'han creat una cartera immensa de mecanismes que permeten extreure el màxim de beneficis de l'economia productiva i reproductiva.

La predominança de les finances es veu reflectida en molts àmbits de la vida quotidiana. Experimentem una financiarització de l'energia, les infraestructures, l'habitatge, l'educació, la sanitat, l'alimentació, les polítiques d'ajuda al desenvolupament o el clima. En lloc de finançar projectes en aquests àmbits per promoure l'economia i el desenvolupament, avui en dia la lògica predominant és fer els beneficis màxims a través del endeutament sense tenir en compte els valors dels béns comuns. Tot és mercantilitzable i tot es torna un producte financer ("asset class").

part de la invenció de nous actors i instruments d'enginyeria financera (Yrigoy, 2016). Totes aquestes operacions suposen, per una banda, la concentració de la propietat, i per l'altra, comporten l'augment de la rendibilitat i dels beneficis obtinguts per les cadenes hoteleres.

Exemple d'això és el fons nord-americà Blackstone, que ja és propietari més gran d'habitatge de lloguer de l'estat espanyol després de la compra recent de la SOCIMI Testa i l'adquisició dels actius del Banc Popular i el Santander (Simón, 2018), i que s'està consolidant també com un dels inversors més actius en el mercat hoteler espanyol (Irea, 2018). La OPA hostil de Blackstone sobre la SOCIMI especialitzada en actius hotelers HISPANIA, o la OPA de MINOR (inversors internacionals especialitzats en hotels) sobre NH Hotel Group suposen també més exemples d'aquest fenomen de concentració de concentració de la propietat, així com també veiem que els beneficis extrets del sector hoteler cada cop més es dispersen en inversors internacionals. En aquest procés de financiartització, doncs, en primer lloc apareix una nova classe o actor que extreu beneficis del negoci hoteler, que són els fons d'inversió i SOCIMIs que cobren les rendes dels actius hotelers; i en segon lloc, aquest procés de financiarització ha augmentat la rendibilitat dels propis hotels, comptabilitzada en Rev PAR (ingressos per nit d'allotjament), com explica Yrigoy (2016) en el seu estudi sobre la matèria.

Evolució volum total inversió hotelera 2013 – H1 2018 (M€)

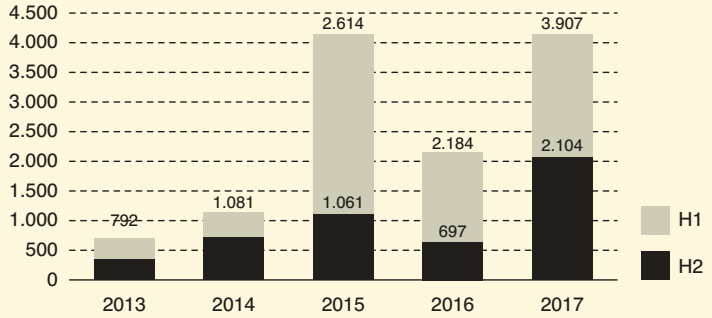

Font: Colliers International

QUÈ ÉS UNA SOCIMI?

SOCIMI és l'acrònim de Societats Cotitzades Anònimes d'Inversió en el Mercat Immobiliari. Per llei, les SOCIMI estan obligades a invertir com a mínim el 80% dels seus actius en immobiles urbans de lloguer, i a repartir els beneficis entre els seus accionistes. Aquesta figura, creada a través de la llei 11/2009 durant el govern del PSOE, va ser modificada per la nova llei de 16/2012 durant el govern del PP, en el qual s'atorguen beneficis fiscals com ara la exempció de l'Impost de Societats o la bonificaciódel 95% de l'Impost sobre transmissions patrimonials, a mé de l'eliminació del límit del 70% d'endeutament.

El canvi de normativa el 2012 ha generat l'augment abrupte del nombre de SOCIMI que estan entrant als mercats de valors, i es demostra com s'han convertit en un vehicle d'inversió per rellançar en circulació als mercats financers els actius immobiliaris que havien quedat danyats després de l'esclat de la bombolla en 2008.

També s'ha demostrat que en el camp dels apartaments turístics, i inclús en el lloguer turístic a través de plataformes suposadament 'colaboratives' com AirBnB o Homeaway, la propietat dels apartaments en oferta es concentren en poques mans. Utilitzant les dades del portal Datahippo[3], els periodistes del diario.es ja aproximen que la concentració dels beneficis, en que l'11% dels anunciants concentrarien vora el 46% dels anuncis publicats als portals, i en que en ciutats com barcelona, només el 40% de la oferta està gestionada per amfitrions que tant sols tenen un anunci publicat (Sánchez i Ordaz, 2018). Aquesta aproximació obtinguda amb les dades de Datahippo ha estat corroborada després que la publicació del cens oficial d'apartaments turístics amb llicència de Barcelona revelés que efectivament, dels 9.611 pisos amb llicència, 4.641 es troben en mans de tant sols 374 titulars, una mitja d'uns 12 apartaments per amfitrió; i tant sols un 34,8% dels titulars disposa només d'una llicència (Cols i Berengueras, 2018).

Com es desenvoluparà en el següent apartat, un dels impactes del negoci d'allotjament turístic sobre el conjunt de la societat es fa patent en el desplaçament tant de la població que habita en àrees de densitat turística, així com també el desplaçament de petits comerços que no poden suportar les rendes cada cop més elevades de lloguer dels locals comercials en determinades zones de la ciutat. El turisme, doncs, genera concentració de beneficis en poques mans, i empeny el teixit comercial urbà a una espècie de darwinisme en el qual només determinats comerços dirigits al consum turístic, i grans cadenes sobreviuen.

Però més enllà de la lògica de concentració dels beneficis, el negoci turístic ha recolzat el seu desenvolupament en gran part sobre la inversió i despesa, no tant sols a través de la promoció turística pública, sinó també per mitjà d'ús intensiu dels recursos i serveis públics. Tot i que la naturalesa del turisme urbà, en què el turista cada cop més ocupa l'espai i utilitza els recursos públics que també estan a disposició dels residents, dificulta la distinció de l'ús dels recursos públics per part de turistes o per part de residents, hi ha certes despeses i

[3] Datahippo és projecte que neix amb la voluntat de generar transparència en les plataformes de lloguer Airbnb, Homeaway, Houset i Onlyap a Espanya, a través de publicar les dades de les seves reserves de forma massiva des de 2017. Portal web: https://datahippo.org/es/ [últim accés 17/12/2018 20:00]

congestions de serveis públics que són clarament atribuïbles a l'explotació que el turisme fa d'aquests.

Per començar, els problemes de gestió de l'espai públic i de convivència amb el turisme a certs barris de Barcelona genera tota una sèrie de serveis i experiments públics creats únicament amb la finalitat de controlar-ne els efectes. Un clar exemple son els plans de d'estiu de afecten a Ciutat Vella i a Gràcia, que en l'exercici de 2016 van suposar una despesa de 600.000 euros, i que incloïen serveis addicionals com ara personal per garantir el bon ús de l'espai públic i per fomentar la convivència del descans dels veïns i l'oci nocturn, la programació d'activitats per revifar les places, la presència d'inspectors per garantir els horaris dels locals, així com la intensificació general de la presència de patrulles de la Guàrdia Urbana i un reforç del circuit de neteja[4].

El 2017, el pla d'estiu passa a constituir-se en el Pla de Veïnatge de Ciutat Vella ja de caràcter permanent, degut a la menor estacionalitat del turisme, que és cada cop més constant durant tot l'any. Patint un augment de 271.000 euros, el 2018 el Pla de Veïnatge compta amb un pressupost total de 931.000 euros, i compta clarament amb mesures encarades a gestionar el turisme als barris de Ciutat Vella, amb la presència de tècnics d'intervenció social i auxiliars d'espai públic, els darrers alliberant de funcions de control del bon ús de l'espai públic a la Guardia Urbana[5]. De fet, la Guardia Urbana consta d'un contingent molt superior a Ciutat Vella que en altres barris, i part de les accions que es produeixen es deuen a pràctiques derivades de criminalitat associada a la presència del turisme (com ara furts) o inclús amb l'assatjament immobiliari davant l'increment de la presència de narcopisos.

A més, en una notícia publicada a la web de l'ajuntament recentment, s'indica com s'incrementarà la despesa, fins a 4 milions d'euros, destinada a augmen-

[4] La noticia amb la descripció de les mesures del 2016 es pot accedir a través de l'enllaç web: https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/ca/noticia/noves-mesures-de-convivencia-estival-per-a-ciutat-vella-i-gracia_369210 [últim accés 17/12/2018 20:00]

[5] Per més detalls sobre el Pla de Veïnatge: http://ajuntament.barcelona.cat/premsa/2017/02/19/ciutat-vella-impulsa-un-pla-per-al-foment-de-les-relacions-de-proximitat-i-el-veinatge-a-lespai-public-i-a-les-escales-de-veins/ [últim accés 17/12/2018 20:00]

tar el personal dedicat a la detecció de pisos turístics il•legals. Un altre programa especial que guarda una certa relació amb el turisme és el de generar baixos de protecció oficial, a través dels quals tota una sèrie de comerços puguin mantenir un espai comercial a ciutat vella sota un preu de lloguer assequible, per tal de garantir la diversitat del teixit comercial davant dels perills del monocultiu turístic, amb una oferta només encarada a les necessitats dels visitants, i que no té en compte els residents. Aquest programa costa un total de 1,5 milions d'euros al consistori. Encara més, també s'ha creat Punt de Defensa de Drets Laborals a Ciutat Vella, dedicada principalment a la detecció d'abusos laborals pel que fa a professions relacionades amb l'oci nocturn, la restauració, la hosteleria i les cures, les tres primeres clarament relacionades amb el consum i la producció d'entorns turístics.

A tot aquest tipus d'activitats turístiques cal sumar-hi en general el sobreesforç que els serveis públics com ara la sanitat, la seguretat i policia, els transports públics i la neteja. han de fer per rebre la utilització dels milers de turistes que passen cada any a Barcelona. Només en qüestió de transports, durant els mesos de més presència turística a la ciutat ja es dediquen 1,2 milions d'euros de la taxa turística pel reforç de servis de busos i cal fer grans esforços de planificació per gestionar els Espais de Gran afluència. Tenint en compte que el 2017 Barcelona va rebre 8.885.550 turistes amb pernoctació[6] i que de mitja, la visita fou de 4,9 dies de durada, això suposa que un 7,35% de la població constant de Barcelona, com a mínim, són turistes que consumeixen serveis pagats públicament, sense tenir en compte els creueristes i excursionistes que no hi pernocten però hi passen el dia.

[6] Les dades del nombre de turistes son extretes de l'Anuari de l'Ajuntament de Barcelona, que recull la dada de l'Enquesta conjunta del sector hoteler.

Finalment, és important considerar que, de moment, és evident que no hi ha suficients mecanismes per tal que el turisme pugui internalitzar les despeses públiques que genera. Aquesta presentació aproximada de dades de despesa pública ja demostra que els ingressos que l'Ajuntament de Barcelona rep de impost d'estades en establiments turístics, conegut com "la taxa turística", uns 5 milions d'euros, no són suficients per sostenir les necessitats que genera la indústria turística. En aquest sentit, és important, com es reiterarà a les conclusions, en primer lloc estudiar a fons el detall de la despesa pública que genera el turisme, i en segon lloc generar mecanismes (principalment a través de taxes i impostos) que generin una major font d'ingressos per a les arques públiques, així com assegurin una bona redistribució dels guanys obtinguts per la indústria. Un primer pas, direcció en la qual ja es camina, és que el consistori aconsegueixi passar de la gestió del 50% al 100% dels ingressos generats per la taxa turística, demanda que compta amb tots els suports del Consell Plenari de l'Ajuntament[7].

Però més enllà de la mala distribució dels guanys generats per la indústria turística, el turisme té una sèrie d'impactes socials, mediambientals i de cures que afecten a la salut del teixit social urbà. En les següents seccions es presentarà un resum sobre el deute social i de cures generat pel turisme, així com sobre els límits i les oportunitats de governar la indústria, posant el focus en l'àmbit municipal.

7 La noticia amb data del [08/12/18] es pot accedir a través de l'enllaç: https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/ca/noticia/mes-recursos-de-limpost-turistic-contra-els-allotjaments-il%25c2%25b7legals_744796 [últim accés 17/12/2018 20:00]

DEUTE SOCIAL I DEUTE DE CURES:

L'IMPACTE DEL TURISME SOBRE ELS RESIDENTS I LA VIDA A LA CIUTAT

Com s'ha vist en les anteriors seccions, l'acumulació de guanys o l'increment de rendibilitats en la inversió turística produeix una concentració de beneficis, però no només això, sinó que la conversió de la ciutat en un pol d'atracció d'inversions en aquest sector passa per la despossessió d'aquesta de les seves veïnes. En aquesta secció s'elabora una explicació de com actua l'extractivisme de la indústria turística en els diversos àmbits presentats anteriorment. En el primer i segon apartat, desgranem les dues principals fonts d'extractivisme del turisme amb un fort impacte social, principalment sobre l'àmbit de l'habitatge i sobre l'àmbit del treball assalariat del sector, i per tant atemptant contra dos dels drets socials fonamentals, que vertebren els consensos de l'estat social que s'ha vingut construint des de la transició. Finalment, en el tercer apartat s'aborda l'impacte del turisme sobre les cures, i es mostra com la transformació de la ciutat a través del turisme està travessada per un efecte destructor de pròpia possibilitat de la reproducció de la vida als barris amb més presència turística. Cada una de les seccions està formada per un resum de l'estat de la qüestió en cada un dels àmbits presentats, en el qual, a través d'altres estudis, es fa un balanç dels efectes i impactes del turisme sobre la ciutat, aportant dades de suport per reforçar els arguments exposats.

El rendiment econòmic del turisme (reflectit a través de la mesura del PIB) no ha deixat de créixer ni en temps de crisi, però aquest tendència a l'alça no es compensa amb un efecte de degoteig sobre el conjunt de la societat (conegut sota el terme anglosaxó "tricke-down") repartint riquesa entre els seus habitants. Cada cop més es fa evident que el motor de creixement del turisme funciona a través d'una lògica d'acumulaicó per despossessió de les veïnes de la ciutat. Aquesta acumulació per despossessió, o extractivisme del turisme en termes materials es manifesta sobretot per la re-valorització i impuls a la financiarització de l'habitatge, fent-lo inaccessible als veïns (sobretot llogaters) que volen donar-ne un valor d'us; generant un desplaçament veïnal forçós com a resultat (i alimentant) la degradació dels recursos comuns i comunitaris dels barris; i també per la devaluació del treball, amb un impacte negatiu sobre els salaris i també sobre les pròpies condicions laborals de les treballadores (majoritàriament dones) del sector. En el seu conjunt, els impactes que es presenten a continuació generen una ciutat més fragmentada, i incrementen les desigualtats.

4.1. MERCANTILITZACIÓ DE L'HABITATGE

L'impacte del turisme sobre el dret a l'habitatge sovint s'ha manifestat amb el vincle entre el procés de gentrificació, entès com al desplaçament de la població resident i la substitució per grups demogràfics més adinerats, fenòmen que estaria lligat a l'augment de places hoteleres o d'apartaments turístics. Si bé en els estudis clàssics sobre gentrificació, el turisme es considera una seqüela, i per tant, una conseqüència d'un procés anterior de gentrificació (Arias, 2018), cada cop són més els treballs que demostren que el potencial d'extracció de rendes del consum turístic és, en sí mateix, un factor gentrificador. Mentre que l'origen de l'estudi i conceptualització de la gentrificació es basa en l'experiència de ciutats centrals del sistema econòmic mundial dels EEUU i del Regne Unit, quan l'estudi d'aquests processos es desplaça cap a ciutats perifèriques, com ara al Sud d'Europa o a Amèrica Llatina, es fa patent la centralitat del turisme (Janoshka i Sequera, 2016).

La relació entre la substitució poblacional segons la classe i el turisme es fa evident en el fet el desplaçament de la població resident no es deu a l'arribada de classes mitjanes o altes de la mateixa ciutat, sinó que respon a una demanda global de turistes o residents benestants a curt termini (professionals desplaçats per períodes de menys d'un any). En el cas de Barcelona, aquest fenomen es produeix sobretot a barris cèntrics, al districte de Ciutat Vella, on es concentra bona part de l'atractiu i la oferta turística de la ciutat. Malgrat això, el procés de gentrificació, tot i que és majoritàriament residencial i comporta el desplaçament i conseqüent abandonament de la residència principal, també es troba relacionat amb factors simbòlics, culturals i materials que no es troben específicament lligats a l'habitatge (Cócola, 2018).

A continuació es presenten els mecanismes a través dels quals el turisme comporta la pèrdua d'accés a l'habitatge per part dels residents, i que desencadena en la seva expulsió o desplaçament. L'encariment es deu principalment a la retirada d'oferta de pisos de lloguer residencial i la seva substitució per pisos turístics, així com a efecte general que la pressió turística té sobre revalorització del sòl i de les rendes de lloguer.

PISOS TURÍSTICS I L'AUGMENT DEL PREU DEL LLOGUER

Malgrat que l'existència de pisos turístics i de plataformes que en faciliten la seva comercialització no és res nou, és a partir de l'any 2012, amb la flexibilització de les llicències generada per la transposició de la Directiva europea de serveis (coneguda com la Directiva Bolkestein) a través de la llei Òmnibus del Parlament Català [8], que es dispara la seva presència, sobretot concentrant-se a les zones del districte de ciutat vella i de l'Eixample.

A més de l'augment abrupte de pisos amb llicència, també s'han disparat el nombre de pisos de lloguer turístic sense llicècia, és a dir, il•legals, facilitats per la expansió de la plataforma Airbnb la qual disposa amb facilitat la possibilitat de que qualsevol persona posi els seus apartaments o habitacions lliures en lloguer turístic. Actualment, segons les dades extretes de DataHippo i actualitzades el dia 1 d'octubre de 2018, a Barcelona s'hi anunciaven 27.503 pisos a Airbnb, el triple de les llicències legals, dels quals 12.380 serien apartaments sencers. Airbnb s'autodefineix com una empresa que s'emmarca dins del nou paradigma de l'economia col•laborativa, que en principi facilita compartir recursos que es troben infrautilitzats (com seria el cas d'una habitació buida durant un temps a l'any) per maximitzar-ne el seu rendiment econòmic. Els efectes adversos de "maximitzar el rendiment econòmic" de l'habitatge ha desencadenat l'exacerbació del distanciament d'aquest (l'habitatge) com un bé d'ús i un dret bàsic, per facilitar-ne encara més el seu funcionament com un bé de canvi i d'inversió.

Son diversos els estudis que indiquen que el rendiment econòmic que s'obté dels pisos de lloguer turístic de curta durada és molt superior al que s'obté en posar-los de lloguer residencial (sobre el casos d'altres ciutats: BJH Advisors, 2016; Horn & Merante, 2017; Wachsmuth et al, 2018; Sobre Barcelona: Duatis et al, 2016). En concret, l'estudi encarregat per l'Ajuntament de Barcelona (Duatis et al, 2016), reproduint tres escenaris econòmics possibles (a mode d'aproximar la demanda i ocupació dels pisos de lloguer turístic) calcula que el rendiment del

[8] La normativa que facilità l'obtenció de llicències turístiques és el Decret 159/2012, en què s'especifica com la Llei 9/2011 (part de la Llei Òmnibus), de promoció de l'activitat econòmica, "ha suposat uns canvis importants en la regulació de les empreses i activitats turístiques". Text jurídic accessible a través del Portal Jurídic de Catalunya: https://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa?documentId=622795&action=fitxa [últim accés 17/12/2018 20:00]

EVOLUCIÓ HUTS 2005–2014

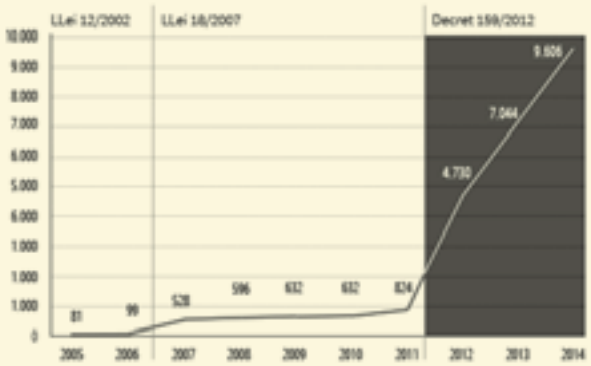

Font: Ajuntament de Barcelona. Web del PEUAT: http://ajuntament.barcelona.cat/pla-allotjaments-turistics/ca/

LA PUGNA D'AIRBNB PER LA LLIBERTAT DE MERCAT CONTRA LA REGULACIÓ MUNICIPAL

Davant dels efectes nocius de l'expansió dels apartaments i l'allotjament turístic, són diverses les ciutats (entre elles Barcelona) al territori de l'Estat i de la Unió Europea que han pres mesures per controlar l'expansió del fenomen i mitigar els seus impactes sobre els residents a través de mesures legislatives i d'urbanisme. En el cas de Barcelona, destaca el PEUAT (Pla d Allotjament Turístics) com a mesura d'urbanisme que regula la quantitat de llicències que es poden emetre per zona, així com prohibeix, a través de regulació local, la activitat de lloguer turístic en pisos que no estiguin registrats i tinguin llicència. La reacció per part dels representants dels interessos de la propietat immobiliària i dels seus lobbies ja s'ha fet evident. A continuació es presenta el resum de dos casos, el primer d'àmbit europeu i el segon d'àmbit espanyol.

ELS LOBBIES D'AIRBNB A EUROPA

El principal grup de lobby en què es representa Airbnb i altres plataformes de comercialització de pisos turístics és la Europe Holiday Housing Association, que ha estat intensificant la seva activitat vers la Comissió Europea durant el darrer any, guanyant espai i, segons denuncia el Corporate Europe Observatory en el seu estudi (CEO, 2018), tenint una via privilegiada per influenciar la Comissió a l'hora d'afavorir els interessos de les empreses representades a la EHHA. Segons s'explica l'informe, la EHHA ha estat reunint esforços per evitar la imposició de regulacions a diverses ciutats europees encarades a protegir el parc d'habitatge residencial. La EHHA està centrant els seus esforços per generalitzar una interpretació favorable als seus interessos de les regulacions europees existents i en la seva transposició als diferents estats i ciutats del territori de la UE. En concret, la atenció es troba centrada en la interpretació de la Directiva de de e-commerce i la Directiva de serveis al•legant que segons aquestes directives no es pot obligar a les plataformes a fer un traspàs de la informació privada dels seus usuaris, fet que no permetria el control de l'activitat de les plataformes per tal d'avaluar el seu impacte o comprovar el registre de llicències. A més, la Directiva de serveis considera que els requeriments del tipus que siguin han de ser necessaris, proporcionats i no discriminatoris, i es prohibeix la obligatorietat de demanar autorització a les autoritats competents per desenvolupar la activitat econòmica així com també el fet d'establir màxims quantitatius. Tot i així s'estableix que la Directiva (de Serveis) pot ser ignorada en cas d'existir raons imperioses que es relacionin amb l'interès públic. La pugna per determinar la interpretació de la normativa europea i allò que és d'interès comú de moment està donant resultats favorables a la EHHA, que ha aconseguit que la Comissió Europea assumís la seva versió dels fets.

LA COMISSIÓ NACIONAL DELS MERCATS I LA COMPETÈNCIA (CNMC)

El 13 d'agost del 2018, la Comissió Nacional dels Mercats i la Competència, organisme públic de supervisió i resolució de conflictes de mercat, i encarregat d'assegurar el bon funcionament d'aquest, feia públic un informe (CMNC, 2018) en què al•legava que no es podia demostrar un impacte negatiu del lloguer d'habitacions i pisos turístics sobre el lloguer residencial. La CNMC argumenta que el lloguer turístic a través de plataformes digitals com Airbnb ha suposat una millora indubtable del sector cap a la competitivitat de l'allotjament turístic, generant preus més assequibles que beneficien als consumidors (turistes), i que a més facilita als ciutadans poder beneficiar-se de l'activitat econòmica del turisme a través de convertir-se en hostes. Més enllà dels beneficis, concretament l'informe critica les regulacions impulsades des dels municipis, argumentant que atempten, de forma no justificada, contra la lliure competència i que suposen barreres perjudicials pel desenvolupament de l'activitat econòmica de tots els ciutadans i els usuaris.

En aquest sentit, la CNMC pren el fil de l'argumentari desplegat per la EHHA, i arremet contra la imposició de normatives que es consideren a més no proporcionals, que desincentiven la activitat econòmica a través de traves burocràtiques. Considera també que són mesures innecessàries i que caldria demostrar-ne el seu interès general per ser acceptades en tant que coarten la llibertat de mercat.

Casos com els presentats, evidentment, es presenten com un obstacle cap a la regulació de l'activitat del lloguer turístic, impedint trobar solucions que afavoreixin la eradicació dels impactes nocius que es demostren d'aquesta activitat.

lloguer vacacional és d'entre 2,35 (en l'escenari més conservador) i 4,07 vegades més rendible que el lloguer residencial. La conseqüència òbvia que se'n desprèn és, com s'ha esmentat anteriorment, la retirada de pisos del mercat residencial, fent baixar l'oferta disponible de lloguer residencial de llarga durada i generant escassetat en segons quins barris, i, previsiblement, provocant un encariment dels lloguers residencials restants.

L'escassetat d'oferta en un ambient amb una major pressió de demanda de lloguer (la demanda flotant i internacional de turistes que s'ha plantejat anteriorment) no és l'únic factor que explicaria l'impacte del lloguer turístic sobre l'augment dels preus del lloguer residencial. En general, la intensificació de l'ús del sòl generada per la presència del turisme, que constantment construeix nous espais de consum, també exerceix una pressió a la alça sobre els valors de les propietats residencials i comercials (Cócola, 2016). En aquest sentit, per tant, el diferencial de renta existent entre el preu/m2 de l'allotjament turístic i del residencial, que fa evident la possibilitat d'un major rendiment dels preus de les rendes del sòl a través de la solució turística generant unes expectatives a l'alça dels agents del mercat immobiliari i servint com a motor (tot i que no de forma exclusiva) per una pressió a la alta dels preus del lloguer. El turisme, en aquest sentit, se situa com una indústria que genera encara més expectatives (fins a creure que es tracta de certesa) sobre el valor dels béns immobles a la ciutat de Barcelona, com valor refugi segur, i com a inversió amb rendibilitats altes constants.

L'augment de preus de lloguer que s'ha experimentat en els darrers dos anys a la ciutat de Barcelona no es deu únicament a l'impacte del lloguer turístic, malgrat la rellevància del turisme com a peça clau en la configuració de la economia política espanyola, fortament basada en la especulació immobiliària. En aquest cas, la bombolla de preus del lloguer es deu a una desregulació-regulada del mercat del lloguer, que des de l'any 1985, amb la aprovació del decret Boyer i el final dels contractes indefinits, s'ha anat configurant de tal manera que la relació contractual entre llogater i propietari passa a ser del tot desigual, atorgant tots els poders a la propietat i deixant absolutament desprotegits els llogaters, amb contractes curts i inestables i sense cap control sobre els preus que es poden exigir.

La Llei d'Arrendaments Urbans (llei que regula la relació contractual de llogater arrendador amb un últim ajust aprovat el 2013 que escurçava els con-

tractes de 5 a 3 anys, fent-los encara més volàtils i a la vegada més rentables) no és en absolut la única prova que des dels diferents nivells de governs, a través de lleis, regulacions i una arquitectura institucional que dificulta el canvi, s'ha consolidat la comercialització del sòl (fins i tot consolidat) i dels béns immobles com a principal actiu financer de l'economia de l'Estat i de la ciutat de Barcelona. Aquest context institucional i legal ha generat l'ambient propici per incentivar la demanda d'inversió sobre els habitatges de segona mà en sòl consolidat (operacions cada cop més dutes a terme per inversors i fons voltor internacionals i amb cooperació local), amb l'objectiu de fer-ne reformes i posar-los al mercat de lloguer, amb preus disparats i amb uns potencials consumidors en la població flotant (turista o de professionals internacionals de classe alta) disposat a pagar els preus inflats.

ASSETJAMENT IMMOBILIARI

Aquests processos especulatius, a més, van acompanyats de greus situacions d'assetjament immobiliari, de pràctiques deliberades per part de la propietat, o bé de potencials compradors i inversors per forçar el desplaçament dels residents, llogaters amb contractes vigents temporals o indefinits, i fins i tot propietaris. Aquestes pràctiques, de naturalesa violenta, impossibiliten l'exercici de gaudir dignament de l'habitatge, empitjorant-ne les condicions d'habitabilitat, i que poden arribar a tenir greus conseqüències de salut física i mental sobre els residents que el pateixen, esdevenen una estratègia més en les pràctiques especulatives per aconseguir un major rendiment sobre les inversions immobiliàries, i que es donen amb més intensitat i tenen una major presència als barris cèntrics i més turístics de la ciutat.

El treball d'investigació qualitativa de Cócola (2016) centrat en casos del barri del Gòtic, explica com la pràctica de l'assetjament és i ha estat utilitzada amb impunitat de facto (tot i que la llei d'habitatge catalana de 2007 sanciona l'assetjament) per part d'inversors amb la voluntat d'obrir nous espais per l'allotjament turístic, no només en forma de pisos turístics sinó també hotels. La pràctica de l'assetjament immobiliari com a eina per forçar el desplaçament de la població resident i obrir espais per al consum turístic no és nova. Un treball realitzat el 2006 per diversos autors com a resultat d'un taller contra la violència immobiliària y urbanística realitzat a la Universitat Autònoma de Barcelona

(VVAA, 2006) emmarca el 'mobbing' (anglicisme per denominar l'assetjament immobiliari) com a una pràctica relacionada amb l'expansió del mercat immobiliari a mitjans dels anys 80 i durant els 90, amb la acceleració dels ritmes de construcció així com en la revalorització del preu del m2. A Barcelona, concretament, el mobbing es relaciona a més amb la transformació de la ciutat per convertir-la en un pol d'atracció de l'emergent tursime urbà durant el mateix període, a través transformacions urbanístiques i cosmètiques en l'espai públic i de monumentalització d'aquest, impulsades per l'administració local i autonòmica en relació als maga-esdeveniments com els Jocs Olímpics del 92' o el Fòrum de les Cultures del 2004, i que marquen un abans i un després en l'expansió de la indústria hotelera al territori de la ciutat.

A mode de conclusió, la indústria turística el que fa és aguditzar l'extracció de les rendes del sòl sense generar una economia productiva i esdevenint un obstacle per la realització del dret a l'habitatge, especialment dels llogaters però també de les persones que viuen de propietat. Si bé el turisme no és el causant únic ni principal del problema de l'habitatge, n'ha multiplicat el seu efecte (Cócola, 2016). La inversió de capitals sobrants en destinacions turístiques, com a solució espacial, demostra com l'economia de bombolla immobiliària es troba estretament lligada al turisme (Cócola, 2018).

4.2. DEVALUACIÓ I EXPLOTACIÓ DEL TREBALL TURÍSTIC

En aquesta secció s'argumenta que, malgrat que el turisme és una indústria en expansió, el rendiment econòmic de l'activitat que genera no repercuteix positivament sobre el gruix dels treballadors de la indústria, com sosté la base del seu argument legitimador com a indústria. No només no té un efecte redistributiu dels beneficis, sinó que es destaca per oferir llocs de treball altament precaris.

En el cas de l'Estat espanyol, en qual la ciutat de Barcelona s'hi emmiralla, a mesura que la indústria ha anat creixent, les condicions laborals del treball turístic han anat empitjorant. En aquest apartat, en primer lloc s'exposen els motius que provoquen la degradació del treball turístic; seguidament, s'exposaran els mecanismes a través dels quals s'imposen les condicions laborals, i les seves característiques i efectes principals sobre les treballadores (majoritàriament dones) del sector.

EL TURISME I LA DEVALUACIÓ DEL TREBALL

Cal començar esmentant la dificultat de definir el treball turístic, de demarcar els límits del què és o no és treball dirigit al consum dels turistes. De fet, de la mateixa manera que és altament complex identificar el total del producte turístic (ja que es solapa amb el producte generat per indústries que no tenen perquè ser exclusivament turístics), és igualment complex saber quines ocupacions responen únicament a aquesta indústria. Àmpliament definit, segons la OIT (2017) es considera treball turístic les activitats específicament dirigides a l'allotjament, la gestió d'activitats per a turistes i viatges, les atraccions turístiques i tot el que té relació amb l'entreteniment i l'alimentació.

Per explicar la devaluació del treball turístic, en primer lloc situarem el turisme com una branca d'activitat més que s'ha vist afectada per la progressiva retallada de drets laborals imposats en les darreres dues dècades, així com per una devaluació els salaris com a elements de la gestió de la recent crisi econòmica internacional. Així doncs, la devaluació del treball turístic, s'emmarca en un escenari del capitalisme post-fordista i és una conseqüència derivada de la necessitat del capital i empreses turístiques de mantenir el marge de guany en un context de restricció del crèdit. Un exemple concret lligat a la indústria del turisme és la recent financiarització de les empreses hoteleres per contrarestar l'impacte de la crisi financera i la falta de crèdit (Yrigoy, 2016) i l'impacte que aquesta financiarització té sobre la necessitat d'augmentar la competitivitat mitjançant una devaluació dels salaris i treball dels empleats.

Les dades d'un estudi realitzat recentment (Fernández-Kranz, 2017) demostren que, en el període 2008-2015, els salaris per dia treballat van baixar un 3,3% i com, de manera generalitzada, els salaris dels nous contractes són un 23% més baixos que els que es firmaven abans de la crisi. Així doncs, mentre que es parla de recuperació econòmica post-crisis per un descens de l'atur i augment de la contractació, els nous llocs de treball que s'han començat a crear sobretot després de 2014 han perdut qualitat contractual (en el sentit que ara existeix molta més flexibilitat i temporalitat en els tipus de contracte) i en els salaris, incrementant la diferència entre el 30% amb salaris més baixos i el 30% amb salaris més alts (Pérez-Infante, 2015).

El sector del turisme, en ser un sector fonamentalment lligat als serveis, és un dels que més ha patit la reforma laboral del 2012. Aquesta reforma permet que l'externalització de personal funcional a diverses ocupacions relacionades al sector del turisme a empreses multiserveis pugui aplicar els seus propis convenis d'empresa sense que aquestes hagin d'estar forçosament vinculades als convenis col•lectius fixats la que es regularitzen les externalitzacions. Com s'exposa més endavant, aquesta reforma ha causat un impacte negatiu sobre les condicions laborals del treball turístic, i es mostra com a exemple de la gradual destrucció i involució democràtica del poder de negociació col•lectiva dels treballadors, forçant la negociació individualitzada de les condicions laborals (Castro i Pedreño 2012), que, de forma agregada resulta en la seva degradació.

Però, més enllà de les pròpies dinàmiques generals derivades del capitalisme en la darrera dècada, Ernest Cañada, en un article breu (Cañada, 2017) detalla quines característiques pròpies de la indústria turística fan que aquesta generi llocs de treball precaris tot i ser un dels sectors que experimenta més creixentment en termes de producció i llocs de treball. En primer lloc, Cañada assenyala que el turisme és una activitat fortament vinculada al territori (de fet, com veurem en la propera secció, aquesta estreta relació genera greus impactes ambientals i paisatgístics), ja que la mercaderia que comercialitza es troba estretament vinculada amb la experiència viscuda en un lloc concret. Aquesta estreta relació amb el territori fa que la deslocalització (com a solució espacial típica) per augmentar el marge de beneficis reduint costos no sigui una opció tan accessible com en altres sectors industrials. De fet, el turisme comercialitza concretament el valor exclusiu dels seus múltiples destins. Sense poder recórrer a la deslocalització territorial en cerca de mercats més barats en termes d'explotació de força del treball (per les condicions laborals, polítiques i monetàries d'altres països), el turisme doncs és una indústria que impulsa una devaluació del treball en el territori on es troba establerta i arrelada, i és per això que es considera una indústria pionera i un camp d'experimentació en aplicar la regressió de drets laborals associades a les transformacions neoliberals que s'han consolidat en la darrera dècada.

En segon lloc, el turisme funciona amb unes temporalitats concretes degut a la estacionalitat de la seva activitat econòmica, fet que genera que la necessitat de mà d'obra es concentri en certes èpoques de l'any i inclús en certs dies de la

setmana i franges horàries. Pels patrons és convenient oferir només contractes temporals i inestables. Malgrat l'estacionalitat sembla que és un fenomen que cada cop es redueix més al turisme urbà de Barcelona, que rep un influx de turistes cada cop més estables durant tot l'any, la temporalitat en aquests entorns també es veuria influenciada per certes cites i grans esdeveniments que acull la ciutat i que generen contractes de curta durada. Finalment, Cañada (2017) també senyala que la escassa formació requerida per treballar en gran part del sector turístic fa que sigui un sector de baixos salaris que, al seu torn, atrau a sectors socials amb pocs recursos materials, de formació i relacionals, com ara les dones migrades. Com veurem, aquest fet es relaciona amb la devaluació social de les tasques reproductives associades a certes feines del sector, i que es troba transversalment lligada a una qüestió de gènere i d'origen ètnic.

Les condicions del treball turístic: mecanismes de degradació, feminització i efectes sobre les treballadores

Si bé les causes sistèmiques que devaluen el treball turístic són d'especial rellevància per comprendre el fenomen, cal també posar el focus en els mecanismes i les característiques concretes que faciliten aquesta devaluació, sobretot en vistes a poder frenar-ne els seus efectes.

En un extens estudi qualitatiu centrat en el treball del sector hoteler Ernest Cañada (Cañada, 2016) troba múltiples mecanismes de degradació del treball, que en gran part estan relacionats amb la massiva externalització dels serveis centrals de l'ocupació hotelera (sobretot pel que fa a cambreres de pis), fruit de la reforma legal de 2012. Cañada observa com es produeixen rebaixes salarials i de categoria professional, generant una gradual desprofessionalització del servei amb la entrada de personal no format; canvis en la durada dels contractes aprofundint en la temporalitat i la flexibilitat dels dies i les hores de treball, generant alta inestabilitat entre les treballadores; una intensificació de la feina degut a una reorganització interna dels processos de treball que repercuteix en una pèrdua de la qualitat del servei. Les males condicions laborals evidentment tenen un impacte en la salut tant mental com física de les treballadores.

La devaluació del treball turístic a més afecta en particular a dones, i en concret dones migrades, ja que representen un dels grups demogràfics amb més participació al sector i que més afectades es troben per la seva devaluació. De fet,

part de la participació de les dones en el treball turístic es deu a que gran part dels treballs de serveis en a la indústria turística, en concret el serveis d'allotjament i restauració resulten associats a les feines de reproducció, i que de fet es consideren una extensió del treball domèstic (Moreno i Cañada, 2018). Aquest fet és degut a la imposició, política, social, econòmica i simbòlica de la divisió del treball que assigna a les dones feines de poc poder i estatus, impedint la possibilitat de progressar professionalment. A més dels criteris de selecció i progressió, Moreno i Cañada detecten que el treball turístic genera desigualtats de gènere, en tant que les dones es veuen afectades per l'assetjament sexual a la feina, per una greu bretxa salarial segons la qual, el 2008 els homes cobraven un 6.7% més que les dones (Muñóz-Bullón, 2008), i per un treball profundament precari.

Daniel Albarracín y Mari-Luz Castellanos (2012) a partir d'un estudi en profunditat de les condicions de treball de les empleades en establiments hotelers, aconsegueixen caracteritzar la precarietat a la qual estan sotmeses analitzant-la en clau de gènere. En primer lloc, assenyalen com el sector hoteler es pioner en externalitzar la gestió del departament de gestió de pisos a empreses que aprofitaven per reestructurar la forma organitzativa de la feina ja durant els anys 90, amb efectes nocius derivats de les reorganitzacions, àmpliament rebutjats per les plantilles més veteranes. En general, treballar en el sector imposa com a requisit la polivalència, flexibilitat i adaptabilitat, condicions sota les quals es fa molt difícil atendre a les necessitats familiars de cures que majoritàriament recauen també sobre les dones. Tot i ser un sector molt inestable (segons indiquen, només el 32% del personal manté el mateix lloc de treball després dels 10 anys), són els homes els qui aconsegueixen mantenir carreres més prolongades en el mateix establiment. Això evidentment és acompanyat pels tipus de contracte que passen a ser temporals en comptes de fixos-discontinus suposant una major inseguretat laboral de cara a les treballadores.

L'estudi també mostra com les dones, tot i que es veuen més afectades pels contractes temporals (37% de les dones tenen contractes temporals davant d'un 29,9% dels homes) i en general pateixen més discriminacions, tendeixen a normalitzar i interioritzar la desigualtat (Albarracín i Castellanos, 2012), fet agreujat per la pèrdua del poder i potencial associatiu de les treballadores. Les estratègies empresarials de gestió del treball que cerquen una major eficiència, resulten en unes pitjors condicions laborals: aquestes estan basades en la contractació

fragmentada, en la divisió irracional del treball, la creació de categories no reconegudes (i a les quals no s'assigna el salari que correspon als convenis col•lectius), en allargament de les jornades laborals, i en suplir les carències materials i de recursos estructurals amb una intensificació del treball, combinat amb una política de no-contractació del personal a través del recurs de les pràctiques.

BARCELONA, APUNTS DES D'UN POL D'ATRACCIÓ TURÍSTIC

Si bé gran part de les dades que s'han aportat en aquest apartat són característiques del treball turístic d'àmbit espanyol o fins i tot global, moltes d'aquestes són extrapolables a la ciutat de Barcelona[9]. De fet, Cañada (2017) indica com, en ciutats que funcionen com a grans pols d'atracció del turisme urbà, les condicions laborals de les treballadores turístiques són encara més devaluades. Això es deu al fet que haver treballat a Barcelona és de gran valor curricular per persones que volen desenvolupar una carrera en el sector turístic. Tot i que, a priori, la relació causal sembli contradictòria, els efectes són els següents: sota la existència d'un gruix de treballadores disposades a treballar sota qualsevol tipus de condició per poder acumular experiència laboral, les empreses aprofiten per oferir contractes en pràctiques o en males condicions, explotant mà d'obra qualificada per sota del seu valor real. La situació de avantatjada de Barcelona en una escala mundial de valor turístic doncs, juga en contra de les condicions laborals del conjunt del sector, en comptes d'afavorir-les, com es defensa tot sovint.

No és casualitat que sigui a Barcelona també on s'articula la lluita de les treballadores d'establiments hotelers més sostinguda de l'estat, sota el nou sindicalisme de Las Kellys, que recentment han obtingut una primera i contundent victòria a l'Hotel Hilton de Diagonal Mar, que les ha reconegudes com a secció sindical i han pogut negociar les condicions laborals tornant-les a vincular al conveni col•lectiu i forçant la contractació de tota la plantilla per l'empresa.

[9] Com s'ha esmentat, per la ciutat de Barcelona no es compliria en tan gran mesura l'efecte de la estacionalitat del treball turístic, tot i que no és clar si la major estabilitat en la demanda té un efecte positiu sobre la temporalitat i inestabilitat dels contractes. A més, gran part de l'estudi qualitatiu realitzat per Cañada (2016), es basa en casos i entrevistes realitzades a treballadores d'establiments de Barcelona.

Taula 6. Salaris mitjans segons sector d'activitat (€/any)

Any 2015	Total	Dones	Homes
01. Indústria	38.894	34.395	41.075
02. Construcció	26.646	27.150	26.494
03. Venda i reparació vehicles	29.031	*22.848	30.296
04. Comerç a l'engròs	35.588	32.389	38.022
05. Comerç al detall	19.474	17.329	22.668
06. Transport	33.439	31.938	33.982
07. Hostaleria	15.860	15.022	16.483
08. Informació i comunicacions	36.430	33.800	37.846
09. Financeres i assegurances	51.767	41.683	62.089
10. Activitats immobiliàries	25.863	24.076	28.256
11. Activitats professionals, científiques i tècniques	32.866	26.959	39.655
12. Activitats administratives i auxiliars	20.055	17.979	22.442
13. Administració Pública	36.263	33.524	40.313
14. Educació	26.585	25.571	28.443
15. Sanitat	35.164	31.994	43.732
16. Serveis socials	16.125	14.963	19.224
17. Artístiques, de lleure i serveis a les persones	19.066	16.621	22.132
Total	29.176	25.669	32.819

(*) Nombre d'observacions inferior a 100

Font: ajuntament de Barcelona, Departament d'Anàlisi-Gabinet Tècnic de Programació Oficina Municipal de Dades

4.3. IMPACTE SOBRE LA REPRODUCCIÓ I LES CURES

La construcció i adaptació dels barris i espais de la ciutat pel consum i la producció turística allunya les ciutats de la seva funció de reproducció social, del locus on les cures hi tenen cabuda. En definitiva, com es desprèn també dels casos presentats en els apartats anteriors, la progressiva penetració del turisme a les ciutats fa que aquestes perdin la seva capacitat d'albergar la generació de cicles de vida complets i dignes, pel creixement, desenvolupament i envelliment de les persones i els col•lectius i xarxes que hi habiten.

URBANISME D'AUSTERITAT I DEUTE DE CURES

La construcció de la ciutat turística, com ja s'ha esmentat a la introducció, es dona en paral•lel a uns processos de transformació de l'economia política de les ciutats i en particular de Barcelona més amplis, en què la ciutat passa de ser un espai de reproducció social respecte les economies (industrials) nacionals, a un pol d'atracció de capitals a través de diverses estratègies de màrqueting i d'emprenedoria. Portant-les cap a una nova relació amb l'economia global, el neoliberalisme trenca amb el nexe entre la producció i la reproducció a les ciutats transformant les ciutats ja no en reserves de treball per les economies nacionals, sinó en "plataformes per de producció per l'economia global" (Smith, 2009).

Aquesta ruptura i persistent marginació de la ciutat com a locus de la reproducció social s'intensifica després de l'esclat de la crisi financera del 2008, i l'adopció de mesures d'austeritat justificades per l'augment del deute públic generat a causa de la il•legítima transferència del deute i risc privat d'actors financers causants de la crisi, cap a els Estats i les arques públiques en forma de rescat (Cutillas i Wessling, 2013). L'impacte de la gestió de la crisi sobre les ciutats dona forma a l'anomenat urbanisme d'austeritat, que en sí mateix suposa un aprofundiment en les lògiques de neoliberalització ja iniciades dècades abans, entre les quals es destaquen les retallades de la despesa a sectors públics bàsics proveïts nivell local (com ara l'educació, la sanitat); la venta d'actius i propietats públiques o la privatització de serveis bàsics de les ciutats; la extensió de la pràctica de gestió i desenvolupament d'infraestructures en forma d'associacions públic-privades[10] (Peck, 2012; Davies i Blanco, 2017).

[10] Per a més informació sobre els efectes de les asociacions públic-privades i alguns exemples lligats a la construcció d'infraestructura veure Conde, Marta (2017)

Part dels impactes socials derivats de l'austeritat s'han mitigat gràcies a l'augment del treball de cures, fent que el pes d'aquest es traslladi sobre les espatlles de les dones que són, en la majoria, el grup social que més temps dedica a sostenir la reproducció social. Aquesta transferència genera el que anomenem un deute de cures[11] (Bayas, 2017) o la despossessió i espoli del temps i força de treball de les dones destinat a cuidar la vida (Carrasco et al, 2014; Herrero, 2011), i que com s'analitza a continuació, es troba també lligat a l'augment de la pressió turística a la ciutat. De fet, no és una simple casualitat espacio-temporal que l'adopció de l'urbanisme d'austeritat a Barcelona hagi anat de la mà de la intensificació del programa de promoció internacional de la ciutat, i en l'aprofundiment de la "Marca Barcelona", fet que es troba estretament lligat a la intensificació de la promoció turística i creixement turístic d'aquesta.

L'austericidi, la seva transformació en polítiques específiques de desmantellament de l'estat de benestar, l'augment de la pressió turística i de la funcionalitat de la ciutat com a espai per a ser venut als mercats (financers) internacionals (a través de la constant revalorització del seus actius immobiliaris), són fenòmens que es troben totalment relacionats i que han configurat l'escenari urbà que impera a Barcelona actualment. La ciutat es converteix en dipositària de valor econòmic a la vegada que destrueix el seu valor d'ús, com a locus per a la reproducció social.

Tot i que en els anteriors apartats ja s'ha presentat com l'economia que genera el turisme, atempten contra els drets socials bàsics, a continuació s'esbossa concretament com el turisme dificulta la reproducció social a barris amb una alta presència de la indústria.

LA CIUTAT TURÍSTICA CONTRA LA REPRODUCCIÓ I LA VIDA

El turisme urbà, lluny d'existir en enclavaments discrets i separats de la resta del teixit urbà, ha penetrat totalment els espais de vida quotidians de la ciutat (Cócola, 2018; Arias, 2018), fet que ha estat possibilitat per l'expansió del lloguer d'habitacions i apartaments turístics.

[11] En un dels darrers informes de l'Observatori del Deute en la Globalització, Bayas (2017) explora el concepte de 'deute de cures' per significar conceptualment tot aquell treball que les dones transfereixen a la societat en el sí d'un sistema econòmic i social patriarcal i capitalista, sense rebre'n cap retorn.

L'alta quantitat d'apartaments turístics suposa un greu obstacle per garantir l'accés a l'habitatge als residents dels barris amb més presència turística, i en força el desplaçament a altres zones de la ciutat en un procés de gentrificació. Nogensmenys, l'estudi en profunditat de l'impacte de la penetració del turisme al barri Gòtic d'Augstín Cócola suggereix que el turisme genera un efecte de desplaçament que no es troba basat únicament en la manca d'accés a l'habitatge, sinó per altres factors provocats amb el pas de ser un barri residencial i comercial a un barri amb una forta especialització turística, al qual anomena "place-based gentrification", la qual proposem traduir com a gentrificació basada en el lloc. Els residents, doncs, es veuen desplaçats en perdre el els "recursos i les referències" que possibiliten la seva vida quotidiana al barri. Resumits, aquestes pèrdues es poden concretar en transformacions que afecten al teixit comercial del barri, als usos de l'espai públic, a la mobilitat, la convivència, la seguretat, i a l'existència de les xarxes veïnals, i que impacten tan a residents amb ingressos de classe baixa com de classe mitja, fent-los perdre la pertinença al barri inclús abans d'haver-ne marxat (Cócola, 2016; 2018).

La pèrdua del petit comerç de proximitat i la substitució del teixit comercial del barri, no només genera el desplaçament o tancament d'establiments històrics, com denuncien els col•lectius de veïns, sinó que es genera un substitució de comerços encarats al consum de residents i a cobrir les seves necessitats reproductives per comerços encarats al consum turístic i de la població flotant amb hàbits i necessitats diferents a les del veïnat (Arias, 2018). El consum turístic a més, segueix patrons de consum lligats als de les classes mitges i benestants (Garcia-Herrera et al. 2007)[12], i per tant encareix els productes per les classes menys adinerades que habiten els barris amb una alta presència turística i que estan patint aquesta transformació comercial. Aquest fenomen no només suposa un encariment dels productes sinó directament la transfor-

[12] En aquest informe es posa en dubte, però, sense que aquesta hagi estat del tot estudiada, la composició del perfil socio-econòmic dels turistes que consumeixen a la ciutat de Barcelona, ja que aquesta ve determinada pels seus països d'origen i condicions materials objectives i relatives a diferents escales. En qualsevol cas, posem en dubte l'assumpció que el consumidor turista mitjà consumeix de la mateixa manera i en la mateixa mesura i cost en la seva vida quotidiana que quan està de vacances a l'estranger.

mació del tipus d'oferta que denota una especialització en productes culturals i de consum fortament lligats al consum turístic. Pel cas de Barcelona, aquesta es concentra sobretot en els barris de Ciutat Vella que són els més penetrats pel turisme (Hernández, 2014), i per exemple, pel barri del Raval s'observa una especialització espacial en certes zones i temporal (franges horàries) de comerços vinculats al consum turístic, que les diferencien del comerç local (Carreras et al, 2016).

Si bé, per tant, s'observa com el turisme penetra en el teixit comercial dels barris i el transforma per adaptar-lo a les necessitats del consum pròpies de la indústria, la obertura de noves sensacions i la cerca de nous espais per l'experiència turística sovint persegueix allò que és "local", amb el turisme "off the beaten track" (fora de camins coneguts) o l'experiència del "feel like a local" (promoguda, entre d'altres, per AirBnb) en el qual els propis turistes es converteixen en pioners i troben en els "barris gentrificats o sota el procés de gentrificació el producte idoni a consumir" (Arias, 2018), produint-se una constant des-diferenciació de les formes d'oci i consum entre turistes i residents, seguida per una transformació i diferenciació (com la que s'observa Ciutat Vella). Aquesta dinàmica, per tant, facilita la dispersió del consum turístic urbà a barris fora dels centres històrics de les ciutats; exemple d'això és l'arribada de la indústria turística a àrees post-industrials (Gonzalez Duran, 2017 explica el cas de la riba esquerra del Nervión, a Bilbao).

"És difícil viure en un barri on no pots comprar coses quotidianes, Y a més, com a dona gran utilitzo coses com tintoreries o merceries. Sembla una tonteria però son coses bàsiques per a mi"[13]. Aquest és un testimoni recollit per Agustín Cócola en la seva darrera recerca en profunditat sobre la place-based gentrification al barri Gòtic i que evidencia l'impacte que la transformació comercial del barri té sobre el desenvolupament de la vida quotidiana a un barri que perd el seu teixit comercial divers. Altres testimonis recollits pel mateix estudi evidencien la pèrdua de recursos bàsics per la reproducció, com ara la capacitat de moure's amb fills per

[13] Cita d'un estudi original d'Agustín Cócola presentat l'any 2018 públicament a la plaça Sant Felip Neri. Enllaç al vídeo de la presentació: https://www.youtube.com/watch?v=O-OkCzlteSEk&t=270s El document original de la investigació no es troba accessible públicament, però les cites textuals han estat obtingudes de l'article periodístic de Carles Cols (2018): https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20180715/asi-viven-ultimos-vecinos-barrio-gotic-barcelona-6941355

EL CAS DEL GÒTIC: DADES I RESISTÈNCIES

DADES SOCIO-DEMOGRÀFIQUES

El barri del Gòtic és el barri de Barcelona que menys població nascuda a la província de Barcelona atrau, fet que també demostra com aquest barri ha deixat de formar part de l'imaginari de zones aptes per fer plans de vida estables per part de la població autòctona (Cócola 2016). Aquest fenomen es troba estretament relacionat amb que el Gòtic és el barri de Barcelona amb més presència turística: Cócola (2016) es basa en la elevada ràtio de llit per turista versus habitant del barri, que s'eleva a 1/1.04, indicant que el barri podria arribar a tenir més allotjament turístic que habitants. Segons l'estudi socio-demogràfic de Gay i Cócola (2016), s'ha donat un augment considerable de la població d'entre 25 i 39 anys, amb molta més presència d'homes que de dones respecte el conjunt de la ciutat. A més, també existeix la proporció més baixa de nens i nenes de la ciutat, molt més que altres barris de la ciutat que es troben en procés de gentrificació però amb menys presència turística: mentre la proporció al gòtic és d'un nen de 0 a 14 anys per cada vuit adults de 25 a 59, a Gràcia (exemple de barri en procés de gentrificació) la ràtio és d'un nen per cada adult. A més, al Gòtic el 65% de la població de 25 a 39 anys és estrangera i només un 15% dels residents són nascuts a Barcelona. Entre la població estrangera, a més, es veu com al gòtic augmenten els immigrants educats i joves provinents de països d'Europa o Amèrica, mentre que perd població d'asiàtics i africans, que en la seva majoria (dels que habiten al Gòtic) tenen pocs recursos i viuen en condicions d'infrahabitatge, fet estretament lligat amb les pràctiques d'assetjament immobiliari presentades al primer apartat de l'informe.

EL CAS DEL PATI DE L'ESCOLA D'ÀNGEL BAIXERES

El gòtic és també el barri amb menys espais públics del Districte de Ciutat Vella. Un cas que exemplifica molt bé les tensions entre la manca d'espai, la seva privatització i la necessitat de l'espai per les cures i la reproducció de la vida és el cas del pati de l'escola Àngel Baixeres, situada al límit del barri Gòtic per la banda que toca a la Via Laietana. Amb el pla El pla Barcino i el projecte del Passeig de les muralles romanes, es preveu que es guanyin metres d'espai públic, i l'AMPA de l'escola ha vist l'oportunitat perfecte de guanyar un pati que no tenien (l'havien perdut ja als anys 40, i els nens passaven l'estona d'esbarjo al terrat, massa petit). Amb la voluntat de donar a aquest espai un ús ciutadà i evitar-ne la seva privatització amb la instal•lació d'una terrassa d'hotel o restaurant, finalment després d'unes jornades facilitades per l'ajuntament amb l'objectiu de planificar-ne els seus futurs usos a través de la participació de les veïnes i membres de l'AMPA, es va arribar a una solució d'equilibri: durant les hores lectives, l'espai esdevindria el pati de l'escola, i durant les hores no lectives seria un espai públic obert a tothom, i del qual se n'espera un intens ús veïnal compartit amb els usos dels visitants. Els nens tot just han estrenat el pati a l'inici d'aquest curs lectiu.

poder dur a terme les activitats diàries, o la hostilitat que genera la pèrdua d'espais comuns de trobada entre veïns, la privatització dels espais públics i la manca de coneixença dels veïns degut la forta rotació de la població flotant, fet que erosiona el teixit veïnal i la cooperació i genera inseguretat. La invasió de l'espai públic per les terrasses ha estat un fet recurrentment denunciat pel veïnat organitzat de ciutat vella i barris immediatament adjacents com Sant Antoni. Concretament han exigit una modificació de l'ordenança de terrasses que posi fre a l'expansió de l'espai pres per negocis de restauració amb afany de lucre privat que han vist un creixement amb l'augment de visitants turistes[14]. "Quan un coneix els seus veïns se sent segur, però quan veus moltes persones diferents davant de la teva porta no saps què està passant" [15]. Aquesta realitat, que afecta a persones grans, segons l'autor de l'estudi (Cócola, 2016), genera una sensació d'inseguretat que impedeix que els col•lectius afectats surtin amb tranquil•litat al carrer i que vagin parents o amics seus a ajudar-los.

Totes les transformacions culturals i materials dels usos que s'han esmentat, impacten i obstacultizen fortament el treball reproductiu, i, com succeeix amb l'urbanisme d'austeritat, es veuen compensats amb un augment del temps destinat a les cures, o amb una fugida dels barris més penetrats pel turisme cap a zones més residencials[16].

Malgrat l'estudi qualitatiu i de casos en profunditat d'aquest fenomen és el que permet detectar els efectes del la presència del turisme en la quotidianitat, també és interessant contrastar i creuar aquest informació amb dades agregades de caire demogràfic. López-Gay i Cócola (2016) per exemple, demostren com els efectes de desplaçament poblacional generat per l'entrada del turisme es poden diferenciar dels de la gentrificació "normal" sobretot pel fet que els barris

[14] En concret, a través de la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB) i de l' Associació de Barris per un Turisme Sostenible (ABTS) els veïns van endegar una campanya per modificar l'actual ordenança municipal de terrasses a través del mecanisme de la multiconsulta.

[15] Cita textual extreta de Cócola (2016)

[16] Malgrat les dades indiquen un desplaçament, no s'han trobat dades sobre la direcció d'aquest desplaçament, i el destí concret de les persones que abandonen els barris amb alta presència turística.

amb una forta presència turística es caracteritzen per una menor presència de dones, nens i persones d'edat avançada i perden població autòctona a la vegada que guanyen població migrant de classes mitjanes-altes europees.

Tot i que estudis com els citats anteriorment comencen a tractar aquest fenomen, és necessari aprofundir en el seu estudi, afegint una perspectiva de gènere sobre la dificultat del treball reproductiu als barris afectats pel turisme i l'impacte en les cures. En aquest apartat doncs, es despleguen una sèrie de primeres línies de contacte entre la recerca sobre els impactes de la penetració del turisme ens els espais de vida quotidiana veïnal, i la perspectiva de gènere i crítica sobre el treball de cures i reproductiu, que afecta de forma desigual a col•lectius vulnerables (nens, persones grans).

La pèrdua de recursos i referències que esmenta Cócola (2018) i que hem concretat amb exemples, es troba estretament relacionada amb la pèrdua de la capacitat reproductiva i la crisi de les cures advertida per Herrero (2011) en analitzar els efectes de la darrera crisi social del capitalisme en clau de gènere, i que es relaciona amb la ecodependència i la interdependència que es desprèn de la teoria ecofeminista. Sens dubte, la destrucció del teixit veïnal i la desaparició dels barris atempten contra la ecodependència (lligada al medi i les possibilitats i recursos que aquest ofereix) i la interdependència (la relació amb altres persones) que és indispensable per sostenir la vida digna de tota persona. La necessitat d'establir xarxes, de tenir un ecosistema divers (també en un sentit comercial) per poder viure, la importància de la cooperació per a obtenir un sistema de cures sostenible i no basat en l'explotació, són conceptes essencials per analitzar i re-pensar de quina manera han d'organitzar-se els espais de vida a la ciutat i quins límits cal posar a la penetració del turisme en aquests.

La literatura i la mirada feminista amb component de gènere és necessària per obtenir un marc analític que permeti plasmar els impactes del turisme sobre la reproducció de la vida a la ciutat, i que a la vegada pugui fer aflorar eines i alternatives davant del mateix model.

5

GOVERNAR EL TURISME:

LÍMITS I OPORTUNITATS

La relació entre el turisme i la ciutat ha canviat en els darrers 30 anys, un cop s'han fet palesos els efectes nocius de la indústria sobre la ciutat i els seus residents. En aquest sentit, les condicions que permetien el consens o una àmplia coalició política existent a finals dels any 80' inicis dels 90' respecte el model de ciutat i la promoció del turisme, ja no els trobem avui i dia. Els anys de bonança econòmica s'han vist escapçats per l'arribada d'una crisi social que sembla que s'ha cronificat en els seus efectes, i el creixement turístic de la ciutat durant els anys de crisi (fins l'actualitat) no ha generat un efecte de mitigació dels efectes d'aquesta, ni s'han redistribuït els guanys econòmics del sector, sinó que s'ha ampliat la precarietat de sectors socials com bé s'ha abordat a la secció d'impactes socials. Els veïns de les zones de Barcelona més impactats pel turisme, més enllà de les qüestions relacionades amb el benefici econòmic de la indústria, senten afectacions que van més enllà de qüestions monetàries i que impacten en la possibilitat de desenvolupar una vida digna en mig d'una forta presència de visitants i població flotant.

Tots aquests efectes i impactes esdevenen l'evidència que suporta el fet que el turisme, en la forma que el coneixem avui dia, és una indústria extractiva que genera greus despossessions per part de la població receptora. Aquesta constatació juntament amb la pressió veïnal de col•lectius organitzats per denunciar els efectes perniciosos del turisme, han generat la necessitat de modificar la manera com des de la institució pública s'articula la relació amb el turisme. Com s'argumenta en aquest informe, aquesta relació ha de continuar canviant, cercant millors models de gestió i pensant nous horitzons per la ciutat de Barcelona.

5.1. ACTUACIONS REALITZADES PER L'AJUNTAMENT DE BARCELONA I CRÍTICA

L'actual govern de Barcelona, des de l'inici de la seva legislatura el 2015, ha endegat una sèrie de processos, ha construït una sèrie de guies fonamentals per la política pública i ha elaborat mesures i instruments concrets per a governar, regular i controlar el turisme, i també per mitigar els seus efectes negatius. A continuació s'exposen i s'argumenten una sèrie de crítiques als que considerem que són les principals polítiques que s'han dut a terme per a governar el turisme en el darrer període.

EL PLA ESTRATÈGIC DE TURISME 2020

El document base a partir del qual s'articulen la resta d'accions governamentals és el Pla Estratègic de Turisme 2020 (PET2020). Partint d'una metodologia de diagnosi de la situació molt àmplia i afinada, participada per diferents actors i sectors, el PET2020 parteix de la premissa que la ciutat i el turisme son inseparables i co-constitutius. És per aquesta realitat que el PET2020 diu que evitarà prendre "posicions totalitàries", i se centrarà en promoure mesures i enfocs encaminats a fer del turisme una opció sostenible en el temps, i no incrementalista, pensada des de l'òptica de la cohesió, la co-creació i co-responsabilitat de tots els agents implicats tant públics com privats. El PET2020 també estableix la necessitat d'emprendre una anàlisi cost-benefici, incidint en "el retorn social del turisme i la seva redistribució". El PET2020, comporta clarament un salt qualitatiu en la diagnosi respecte la inclusió dels impactes negatius de la indústria com és la qüestió de l'accés a l'habitatge, el treball digne o els impactes mediambientals de la indústria. Absent, però, resta la qüestió de cures i gènere que s'ha desenvolupat breument en aquest informe, i que posa en tensió la ciutat com a espai de desenvolupament de la vida i la ciutat com a espai mercanitlitzable.

Més enllà de la diagnosi, malgrat que el PET2020 es planteja endegar instruments de mitigació de certs impactes negatius del turisme, no planteja un horitzó més enllà de la pròpia gestió de l'actual model de ciutat, que sembla immers en la seva irreversibilitat com a destí turístic mundial i on el turisme es presenta com una de les activitats econòmiques centrals de la ciutat, que cal seguir protegint i sostenint públicament. En aquest sentit, no s'hi troba en el PET2020 una anàlisi clara del volum de recursos públics (sobretot a través de la promoció turística, les infraestructures i els serveis bàsics) que sostenen la indústria turística, per poder avaluar de forma més acurada la relació cost-benefici acompanyada del seus impactes socials. En la mateixa direcció, no s'observa en el PET2020 una visió de meta-governança que recolzi la necessitat de reduir el pes de l'industria turística, proposant iniciar un camí cap a nous models de ciutat i l'enfortiment de nous models econòmics.

ESTRATÈGIA TERRITORIAL DE GESTIÓ TURÍSTICA

L'Estratègia Territorial de Gestió Turística (ETGT) és una mesura de govern que, partint dels mateixos principis que el PET 2020 (sostenibilitat, responsabilitat,

redistribució, cohesió i innovació) el desenvolupa en mesures concretes descentralitzades als barris de Barcelona. Els objectius de l'ETGT són a) potenciar l'efecte multiplicador del turisme; b) posar en valor els actius del territori donant a conèixer els actius ja existents, no susceptibles a generar externalitats negatives; i c) mitigar els efectes negatius del turisme a fi de garantir la qualitat de vida dels residents.

Entres les mesures concretes que es proposen als barris, n'hi ha que tenen un pes urbanístic molt incisiu de cara el control turístic, i que efectivament poden ajudar a mitjà i curt termini a mitigar els seus efectes, com ara la utilització d'instruments de modificació dels usos per prevenir la pèrdua de la funció quotidiana dels mercats tradicionals o limitar les llicències per botigues de souvenirs. No obstant, alguns dels pilars sobre els quals s'aixeca la proposta de l'ETGT no tenen una capacitat transformadora real. En primer lloc, si bé les mesures de mitigació són necessàries, no són suficients, ja que cal tendir cap a una eradicació de les causes fonamentals que generen els impactes negatius de la indústria turística; la mitigació, per tant, només s'entén com a mesura transitòria cap a un nou model. En segon lloc, cal posar en qüestió el suposat efecte multiplicador del turisme: l'efecte multiplicador del turisme, segons els seus impulsors teòrics (Archer i Owen, 1971), suposa la capacitat d'aquest de generar un efecte en cadena que activi altres sectors de l'economia, com seria el sector primari i secundari, i és el principal argument per justificar els beneficis del turisme. Tot i així, l'efecte multiplicador ha estat posat en qüestió, i inclús s'ha plantejat que el turisme, en comptes de potenciar, destrueix les indústries i economies que el nodreixen, o si més no, no genera efectes redistributius (Gascón i Cañada, 2017).

En tercer lloc, i enllaçant amb la darrera qüestió, la posada en valor dels actius del territori que encara no han estat prou explotats per la indústria turística, evidentment comporta molts perills que poden suposar un esforç públic considerable per controlar-ne els efectes. Segons s'esmenta en el propi document, i prevenint crítiques en aquesta direcció, les mesures de l'ETGT no volen "dispersar" el turisme pel territori, sinó potenciar el valor d'actius que no tenen perill de generar externalitats negatives. L'objectiu de potenciar el valor de certs actius (culturals, comerç local) del territori hauria d'anar acompanyada d'una anàlisi acurada sobre en mans de qui resta el control d'aquest valor i dels actius, i en

gran mesura, que sol estar molt allunyat de les veïnes del territori, i inclús de les autoritats locals[17]. El valor de certs actius territorials arrossega visitants que generen un ús intensiu del territori i que fan que el sòl d'aquest (i les rendes que se'n poden extreure) augmenti de valor, tot generant una segona re-valorització que pot ser molt difícil de controlar pel consistori; l'ajuntament no té la capacitat de controlar al cent per cent la demanda, ja que amb l'auge del turisme off-the-beaten-track el turista dirigeix els seus interessos de consum més enllà del que la pròpia promoció controlada preveu. Per tant, els perills de la dispersió territorial són reals, tenint en compte que la demanda, el número de turistes, no deixa de crèixer. A més, cal tenir en compte que el territori de Barcelona es troba greument 'sobrevalorat', ja que els salaris, que es troben en procés de devaluació, no poden sostenir la vida en un territori cada cop més valoritzat.

PLA ESPECIAL URBANÍSTIC D'ALLOTJAMENTS TURÍSTICS

El Pla Especial Urbanístic d'Allotjaments Turístics (PEUAT), ha estat una de les mesures més esperades per posar un control efectiu sobre la proliferació dels allotjaments turístics. El pla preveu posar fre al creixement dels habitatges d'ús turístics (HUTs), establint zones de decreixement natural (cada cop que tanqui un HUT no se n'obrirà un de nou) ja que es troben molt congestionades, zones de creixement zero (cada cop que tanqui un HUT en podrà obrir un de nou) i zones de creixement (cada cop que tanqui un HUT en una zona de decreixement se'n podrà obrir un de nou). Aquesta mesura ha anat acompanyada d'un increment en l'equip humà per la detecció i inspecció de pisos turístics il•legals, que suposen el gruix de l'oferta existent a la ciutat, així com també ha imposat mes de 5.000 sancions i ha obligat el tancament d'uns 2.000 pisos turístics. Aquesta necessària mesura es considera un pas essencial en la direcció de controlar els efectes del turisme i de defensar el dret a l'habitatge de les veïnes de la ciutat. Tot i així, la mesura podria plantejar no seguir permetent zones de creixement, sinó establir una gradual desaparició dels pisos turístics, per evitar el perill de la dispersió territorial.

---

[17] En relació a altres experiències de gestió local del turisme a centre Amèrica, Gascón (2016) adverteix: "El principi d'autogestió local del turisme parteix d'una premissa incerta: que les estructures organitzatives i institucionals locals tenen ple control sobre el territori. Tot i així, la seva capacitat legislativa es molt limitada."

LA 'TAXA TURÍSTICA'

La 'Taxa Turística', és el nom que rep l'Impost sobre les estades en allotjaments turístics, que carrega al turista major de 16 anys amb imports d'entre 0,65 € i 2,25€ per nit pernoctada en establiments turístics, incloent els creuers. Aquest impost, que existeix des del 2012 i que depèn de l'Agència Tributària Catalana, gestionada pel Govern de la Generalitat, ha patit diverses modificacions l'any 2017 (principalment l'augment de les quantitats imposades) i ha estat fruit de disputes sobre el control dels seus ingressos per part de l'Ajuntament de Barcelona i de la Generalitat en aquest darrer període, en què l'Ajuntament demanava controlar el 100% dels ingressos de la taxa. Finalment, després de diverses trobades de la comissió mixta integrada per les dues administracions, l'Ajuntament aconsegueix fer-se amb el control del 50% dels ingressos generats per la taxa.

Una limitació dels efectes redistributius i compensadors dels impactes del turisme que s'esperen de la pròpia taxa es troba en les possibilitats d'inversió dels ingressos. Segons la normativa que la regula (Llei 5/2017), "els ingressos derivats de l'impost sobre les estades en establiments turístics resten afectats a la dotació del Fons per al foment del turisme, regulat per la secció setena, per atendre les finalitats que s'hi determinen", finalitats que responen a la pròpia promoció i millora dels serveis turístics de la ciutat. Tot i així, existeix un marge d'interpretació per a invertir en millores als barris i a la vida quotidiana dels seus habitants ja que allò que és bo per la ciutat i els veïns, és bo pel turisme i el turista, partint d'aquesta relació co-constitutiva esmentada al PET2020.

Tot i la importància de disposar d'un impost turístic que permeti recaptar ingressos públics directament de l'activitat turística, la taxació de l'activitat turística té els seus límits perceptibles. Un dels objectius de la taxa és internalitzar les 'externalitats' negatives del turisme, i questa és sens dubte una tasca complicada donada la naturalesa diversa del sector: no és una fàbrica en la que queden clars quins son els seus factors d'extractivitat i les seves externalitats negatives discretes (diferenciades). Es tracta d'una indústria complexa, que es barreja amb l'espai de vida quotidiana dels veïns. És en aquest sentit que es mostra complex poder diferenciar entre aquelles activitats o espais purament "industrials" i aquells dedicats a la vida a la ciutat. A més tret, dels salaris contrets que genera la indústria i els alts preus del lloguer residencial, l'impacte

sobre la reproducció i les cures, són monetaritzables ni reversibles únicament mitjançant una solució monetària. Taxar diverses activitats turístiques (com ara els creuers que utilitzen combustibles altament tòxics), però, és necessari no només per poder finançar altres polítiques públiques destinades a mitigar els efectes de la indústria, sinó que pot funcionar com a manera coercitiva de disminuir un tipus d'activitats de producció i consum pernicioses per la ciutat.

5.2. UN ESTRET MARC COMPETENCIAL

Existeixen límits al l'acció de governar el turisme des de l'àmbit competencial de l'administració pública local. Aquests límits es troben en l'estret marc competencial de l'ajuntament, la regressió en matèria de descentralització d'instruments per la gestió del turisme, així com les pressions exercides des dels lobbys representants d'empreses turístiques.

L'Ajuntament de Barcelona té serioses limitacions per tenir un control, des de la política pública, de la indústria turística i els efectes negatius d'aquesta sobre l'interès general dels veïns de la ciutat. L'Ajuntament no té la capacitat de legislar canvis profunds en matèria d'habitatge; l'ajuntament no pot legislar sobre la taxa turística ni decidir autònomament on destinar els ingressos; no té el control del Port de Barcelona (ni de l'Aeroport), per a controlar les activitats altament contaminants que genera el transit de turistes; no té competència sobre la legislació laboral que permet l'explotació del treball turístic.

Aquests límits, no són menors, i encara menys si es consideren les regressions, des-regulacions i re-regulacions que s'han donat en els darrers anys per desmantellar els instruments que dotaven de poder a les administracions locals per a controlar l'activitat turística de manera directa o indirecta, en un procés de transposició de directives europees i de re-centralització de l'estat, i que han servit per aprofundir en els efectes especuladors sobre el sòl que es veuen exacerbats pel turisme. Alguns exemples recollits per Arias (2018) serien les diverses lleis catalanes de transposició de la directiva europea de serveis que, modificant la Llei pel Dret a l'Habitatge, han facilitat la implantació dels habitatges d'us turístic; o la modificació de la Llei Catalana d'Urbanisme, que dificulta el desplegament d'instruments com els plans d'usos o plans especi-

als urbanístics, que podrien regular i planificar sobre el territori les activitats comercials lligades al turisme; o l'aprovació de les lleis estatals que fomenten l'apropiació de plusvàlues en sòl urbà consolidat (Llei 8/2013); o la creació de les figures de les SOCIMIS (Llei 11/2009) amb privilegis fiscals, a fi de provocar un augment de la rendibilitat dels actius immobiliaris; a les que s'hi podria afegir la reducció de la durada dels contractes i l'augment de la desprotecció dels llogaters gràcies a la modificació de la Llei d'Arrendaments Urbans el 2013, o la suspensió de la Llei catalana 24/2015, que generava instruments i mesures per fer front a l'emergència en l'àmbit de l'habitatge i de la pobresa energètica, a causa d'un recurs d'inconstitucionalitat interposat pel govern del Partit Popular el 2016.

La regressió competencial i les dificultats del govern local per governar el turisme són també fruit de la pressió exercida per lobbys d'empreses privades lligades a l'activitat turística. L'exemple més clar, exposat anteriorment, és la European Holiday Housing Association, lobby a través del qual actua AirBnb i altres plataformes on-line de lloguer de pisos turístics, i que a través de pressionar la Comissió Europea, està aconseguint influir en les polítiques governamentals locals que pretenen regular l'activitat del lloguer turístic. Com s'explica l'informe presentat pel Corporate Europe Observatory (CEO, 2018), a més, la Comissió interpel•la directament als governs nacionals i els ministeris, sobrepassant els governs locals, que, com en el cas de Barcelona, ciutat marcada pel litigi i la multa contra la plataforma AirBnb. Càrrecs polítics desconeixien que el Govern de l'Estat mantenia converses amb la Comissió en relació a la regulació local dels pisos turístics, quan aquests van ser entrevistats per CEO.

6

CONCLUSIONS, RECOMANACIONS I PROPOSTES DE TRANSFORMACIÓ

La necessitat de posar límits al desenvolupament de la indústria turística forma ja part del sentit comú, i així es transmet en el propi Pla Estratègic de Turisme de la ciutat de Barcelona.

Indústria que fins ara havia estat presentada com a 'solució' a les crisis socials i econòmiques, i que efectivament ha funcionat com a solució espacial a les crisis d'acumulació del capitalisme contemporani, en aquest informe es presenten dades i fets que demostren que el turisme actualment no genera beneficis socials, ans al contrari. Els esmentats efectes contra-cíclics del turisme davant de les crisis estan mostrant signes d'esgotament i arribant als seus límits; l'argument amb el qual el turisme s'ha consolidat a nivell urbà en la darrera dècada, per tant, ha perdut tot el seu pes en no representar el bé comú. La penetració i consolidació del turisme urbà a la ciutat de Barcelona, de fet, s'ha consolidat gràcies a tota una sèrie de regulacions antisocials que han estat impulsades pels poders públics: el rellançament de la bombolla immobiliària-financera relacionada amb el turisme gràcies a la aprovació de la Llei Òmnibus (2011) i la conseqüent expansió dels pisos turístics (2012) i la modificació de la normativa que regula les SOCIMIs, dotant-les de tots els beneficis fiscals (2012), amb la flexibilització dels contractes de lloguer a través de la modificació de la LAU (2013) per una banda; i per altra banda, la reforma laboral de 2012 que desprotegeix les treballadores i facilita l'externalització de serveis i la marginació del convenis col•lectius, fomentant la devaluació del treball, tant dels salaris com de les pròpies condicions laborals. A més, davant del canviant context polític i amb la manifesta necessitat dels poders públics de fer polítiques de control a l'expansió turística i immobiliària, els lobbys del sector estan treballant per frenar qualsevol iniciativa pública per protegir sectors estratègics per a la qualitat de vida dels ciutadans, com és el cas de la regulació del lloguer i la consolidació de les polítiques públiques d'habitatge.

També ha quedat palès que els beneficis de la indústria turística a mesura que es financiaritza, es concentren en poques mans, mentre que a nivell social i majoritari el turisme genera treball precari, empitjora l'accés a l'habitatge i catalitza processos de revaluació del sòl fomentant l'actual bombolla de preus de lloguer, i generant desplaçament residencial i comercial, amb la conseqüent erosió dels recursos comunitaris dels barris, indispensables per a una vida digna a la ciutat. A més, els costos i la despesa pública que genera el

turisme són més alts que els beneficis socials que podria arribar a generar, i superen de llarg els impostos directament recaptats de l'activitat turística, com és el cas de l'impost d'estades en establiments turístics.

És urgent, doncs, desfer el camí recorregut i trobar mecanismes per poder governar el turisme. El present informe proposa anar més enllà de la mitigació i el control planificat del turisme per plantejar posar les bases cap a una suspensió del creixement de la indústria i una planificació del seu decreixement. Moltes de les mesures que s'han emprès durant la legislatura vigent de l'ajuntament son compatibles i es complementen amb les propostes que s'exposen a continuació. Cal seguir, per exemple, garantint al màxim el retorn social del turisme, però com a mesura de transició cap a la no-especialització i la diversificació de les activitats econòmiques de la ciutat. A més, es manté que el turisme ha de deixar de ser promocionat públicament, i que els esforços governamentals han de ser posats en recuperar els espais de cures i de reproducció que s'han perdut al pas de la penetració del turisme als barris.

PROPOSTA DES DEL MUNICIPI DE BARCELONA:

ENFORTIR LA TAXACIÓ DEL TURISME:

- Cal treballar per augmentar els ingressos provinents de la taxació de la indústria turística a través de la creació de tipus impositius nous, sobretot mentre no s'arriba a gestionar el 100% de la taxa.
- En aquest sentit cal seguir establint negociacions amb el Govern de la Generalitat per a aconseguir la gestió completa de l'impost i per modificar la normativa que el regula.

APROFUNDIR EN LA RECERCA I LES DADES SOBRE ELS IMPACTES DEL TURISME

- Fer un anàlisi exhaustiu de costos públics que genera el turisme i de la distribució dels beneficis que genera. Obtenir dades concretes sobre recursos públics invertits en turisme, tenint en compte que aquest genera un ús intensiu de les infraestructures i els serveis públics.
- Estudiar la construcció d'escenaris de transició cap a una altra economia no basada en la competició inter-urbana ni l'especialització turística.

INVERTIR EN MESURES SOCIALS ALS BARRIS I INCLOURE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE I LES CURES

- Part dels ingressos aniran destinats a mesures per la millora de la qualitat de vida dels barris, en serveis i dotacions indispensables per sostenir la reproducció social.
- Cal urgentment una inclusió de la mirada de gènere i de les cures de forma transversal a totes les diagnosis i propostes de polítiques i instruments que es duguin a terme en matèria de turisme.

CONTROLAR ELS LOBBYS TURÍSTIC I ATURAR EL CREIXEMENT TURÍSTIC O LA SEVA DISPERSIÓ TERRITORIAL

- Cal assegurar que la relació amb els agents de mercat de la indústria de turisme és de diàleg i comunicació fluïda però sense una transferència de recursos ni de poders públics a l'àmbit privat. L'Ajuntament de Barcelona, doncs, hauria de cessar d'invertir recursos públics en la promoció de la ciutat.
- Cal evitar la dispersió que està prevista per l'impacte del PEUAT i de l'ETGT
- És necessari un replantejament del PEUAT que planifiqui un decreixement natural a tota la ciutat.

POSAR FRE A L'EXPANSIÓ DE LA BOMBOLLA DE PREUS DEL SÒL

- Compra activa de sòl urbà consolidat i d'habitatge per tal d'augmentar el parc públic d'habitatge de lloguer, a tota la ciutat però en especial a les zones cèntriques i més castigades per la gentrificació, i així poder evitar els canvis de residència forçosos. L'adquisició de sòl i d'habitatge públic tindrà, en la mesura que el parc públic augmenti respecte el privat, un efecte de control de preus, els quals podrà influir a la baixa. Mesures com la obligació del 30% d'habitatge de lloguer amb preus regulats per cada nova construcció o rehabilitació integral van en aquesta direcció.
- Finalment, cal seguir trobant instruments que facilitin els marcs de convivència a l'espai públic i evitin la privatització d'aquests, així com l'implemetació de mesures urbanístiques que assegurin la diversitat comercial als barris.

7. BIBLIOGRAFÍA

Albert, Arias (2018). Turisme i gentrificació. Apunts des de Barcelona. Revista Papers. Barcelona: IERMB.

Archer, B.H.; Owen, C.B. (1971). «Towards a tourist regional multiplier». Regional Studies. Vol. 5, n.o 4, págs. 289-294.

Bayas, Blanca (2017). El deute de cures. el patriarcat i el capital a l'ofensiva, l'economia feminista com a proposta. Observatori del Deute en la Globalització.

BJH Advisors, (2016). Short Changing New York City. The impact of Airbnbon New York City's housing market.

Cañada, Ernest (2016) Externalización del trabajo en hoteles. Impactos en los departamentos de pisos. Barcelona: Alba Sud Editorial.

Cañada, Ernest (2017). Per què es precaritza el treball turístic?. Alba Sud. Enllaç: http://www.albasud.org/blog/ca/998/per-qu-es-precaritza-el-treball-tur-stic (Darrer accés: 20/12/2018)

Carrasco, Cristina; Díaz, Carme; Marco, Inés; Ortiz, Rosa; y Sánchez, Marina (2014a). "Expolio y servidumbre: apuntes sobre la llamada deuda de cuidados". Revista de economía crítica, 18, 48-59.

Carreras, C., Martínez-Rigol, S., Frago, Ll., Morcuende, A. i Montesinos, E. (2016): "New spaces and times of consumption in Barcelona: the El Raval case". Geotema, núm. 51, p. 32-41.

Castro, C.; Pedreño, A. (2012). El péndulo de Polanyi: de la desdemocratización a la resistencia social. Áreas Revista Internacional de Ciencias Sociales, 31, 9-24.

Cocola-Gant, Agustín (2016). Apartamentos turísticos, hoteles y desplazamiento de población.

Informe para el debate sobre el nuevo Plan Especial Urbanístico de Regulación de los Alojamientos Turísticos. Barcelona, febrero 2016.

Cocola-Gant, Agustín (2016). La producción de Barcelona como espacio de consumo. Gentrificación, turismo y lucha de clases. A: Grupo de Estudios Antropológicos La Corrala (coord.): Cartografía de la Ciudad capitalista Transformación urbana y conflicto social en el Estado Español. Madrid: Traficantes de Sueños.

Cocola-Gant, Agustin (2018) Tourism gentrification. In Lees, L and Phillips, M (Eds) Handbook of Gentrification Studies. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.

Cols, C; Berengueras, JM. (2018). 'La meitat dels pisos turístics legals de Barcelona estan en 374 mans' El Periódico 28 d'octubre d'Enllaç: https://www.elperiodico.cat/ca/barcelona/20181028/meitat-pisos-turistics-legals-barcelona-374-mans-7113416 (Darrer accés: 20/12/2018)

Cutillas, S; Wessling, U (2013). ¿Porqué no debemos pagar la dueda? Barcelona: Icaria.

Davies, J. S., & Blanco, I. (2017). Austerity urbanism: Patterns of neo-liberalisation and resistance in six cities of Spain and the UK. Environment and Planning A: Economy and Space, 49(7), 1517 1536. https://doi.org/10.1177/0308518X17701729

Duatis, J; Bohigas, M; Cruz, H; (2016). Impacte del lloguer vacacional en el mercat de lloguer residencial de Barcelona. Pla Estratègic de Turisme Barcelona 2020. Ajuntament de Barcelona.

Fernández-Kranz, Carlos (2017). Los salarios en la recuperación española. Cuadernos de Información Económica | 260 | Septiembre/octubre. Economía y finanzas españolas.

Gascón, J; Cañada, E. (2017). El món és finit, també per al turisme. Del multiplicador turístic al conflicte redistributiu. Oikonomics, 7.

Garcia-Herrera, Luz & Smith, Neil & Ángel Mejías Vera, Miguel. (2007). Gentrification, Displacement, and Tourism in Santa Cruz De Tenerife. Urban Geography - URBAN GEOGR. 28. 276-298. 10.2747/0272-3638.28.3.276.

Garriga, A; Rigall, R; Saló, A (2015). L'impacte econòmic de l'activitat turística a la ciutat de Barcelona. Grup de Recerca en Economia, Indústria i Serveis. Universitat de Girona.

Gonzalez-Duran, S (2017). Turismo urbano e industrial en la periferia "postindustrial": Imaginarios y narrativas desde los habitantes de la Margen Izquierda del Nervión en el Bilbao metropolitano. Scripta Nova. ISSN: 1138-97 Vol. XXI. Núm. 572

Harvey, D. (1989) "From managerialism to entrepreneurialism: the transformation of urban governance in late capitalism", Geografiska Annaler, 71(B), pp. 3 17.

Harvey, David. (2001). Globalization and the 'spatial fix'. Geographische Revue, 2, 23_30.

Harvey, David. (2006a). The limits to capital. London: Verso.

Hernández, A. (2014). De la botiga a la boutique: gentrifica- ción comercial en el Casc Antic de Barcelona. URBS. Re- vista de Estudios Urbanos y Ciencias Sociales, 6(1), 79-99.

Herrero, Yayo (2012). "Propuestas en un sistema cargado de deudas". Revista de economía crítica, 13, 30-54.

Horn, Keren & Merante, Mark, 2017. "Is home sharing driving up rents? Evidence from Airbnb in Boston," Journal of Housing Economics, Elsevier, vol. 38(C), pages 14-24.

IREA (2018). Radiografía del mercado de inversión hotelera en españa, 2017. Madrid: Irea.

Janoschka, M; Sequera, J. (2016). Gentrification in Latin Amreica: addressing the politics and geographies of displacement. Urban Geography http://dx.doi.org/10.1080/02723638.2015.1103995

López-Gay, A; Cócola-Gant, A (2016). Cambios demográficos en entornos urbanos bajo presión turística: El caso del barri Gòtic de Barcelona. Comunicació presentada al Congreso de la Población Española. Juny 2016.

López, I; Rodríguez, E. (2010). Fin de ciclo. Financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959 2010). Observatorio Metropolitano, Madrid: Traficantes de Sueños

Moreno, D; Cañada, E (2018). Dimensions de gènere en el treball turístic. Barcelona: Alba Sud.

Murray, Ivan. (2015). Capitalismo y turismo en España. Del “milagro económico” a la “gran crisis”. Barcelona: Alba Sud Editorial

Murray, I; Yrigoy, I; Blázquez-Salom, M. (2017). The role of crises in the production, destruction and restructuring of tourist spaces. The case of the Balearic Islands. Revista Investigaciones Turísticas, nº 13, pp. 1-29 ISSN: 2174-5609 DOI. http://dx.doi.org/10.14461/INTURI2017.13.01

OIT Organización Internacional del Trabajo. (2017). Pautas de la OIT sobre trabajo decente y turismo socialmente responsable. Ginebra: OIT.

Peck, Jamie (2012) Austerity urbanism, City: analysis of urban trends, culture,

theory, policy, action, 16:6, 626-655, DOI: 10.1080/13604813.2012.734071

Pérez-Infante, JI (2015). ‘No sólo ha descendido el salario real, sino también, y es más preocupante, el salario monetario. Pero el de quienes ganan más ha seguido subiendo.’ Alternativas Económicas, 32. Enllaç: https://alternativaseconomicas.coop/articulo/analisis-de-coyuntura/mercado-de-trabajo-y-devaluacion-salarial (Darrer accés: 20/12/2018)

Sánchez, N; Ordáz, A (2018). ‘Un tercio de la oferta de Airbnb en España está en manos de propietarios y empresas con más de 5 pisos’ El Diario.es 26 d’agost. Enllaç: https://www.eldiario.es/economia/Airbnb-Espana-anfitriones-gestionan-alojamientos_0_806669478.html (Darrer accés: 20/12/2018)

Simón, Alfonso (2018). ‘Blackstone afianza su cetro como mayor propietario inmobiliario de España’ El País 18 de setembre. Enllaç: https://cincodias.elpais.com/cincodias/2018/09/17/companias/1537208709_558520.html (Darrer accés: 20/12/2018)

Smith, Neil (2009). ¿Ciudades después del neoliberalismo?. Barcelona: MACBA.

Varis Autors (2006). El cielo está enladrillado. Entre el mobbing y la violència inmobiliaria y urbanística. Taller contra la Violencia Inmobiliaria y Urbanística, Univesitat Autònoma de Barcelona. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Wachsmuth, D., & Weisler, A. (2018). Airbnb and the rent gap: Gentrification through the sharing economy. Environment and Planning A: Economy and Space, 50(6), 1147 1170. https://doi.org/10.1177/0308518X18778038

WTTC (2018). Travel & Tourism. Economic impact in Europe. London: World Travel & Tourism Council.

Yrigoy, Ismael. (2014). The production of tourist spaces as a spatial fix, Tourism

Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment, 16:4, 636-652, DOI: 10.1080/14616688.2014.915876

Yirigoy, Ismael (2016). Financialization of hotel corporations in Spain,
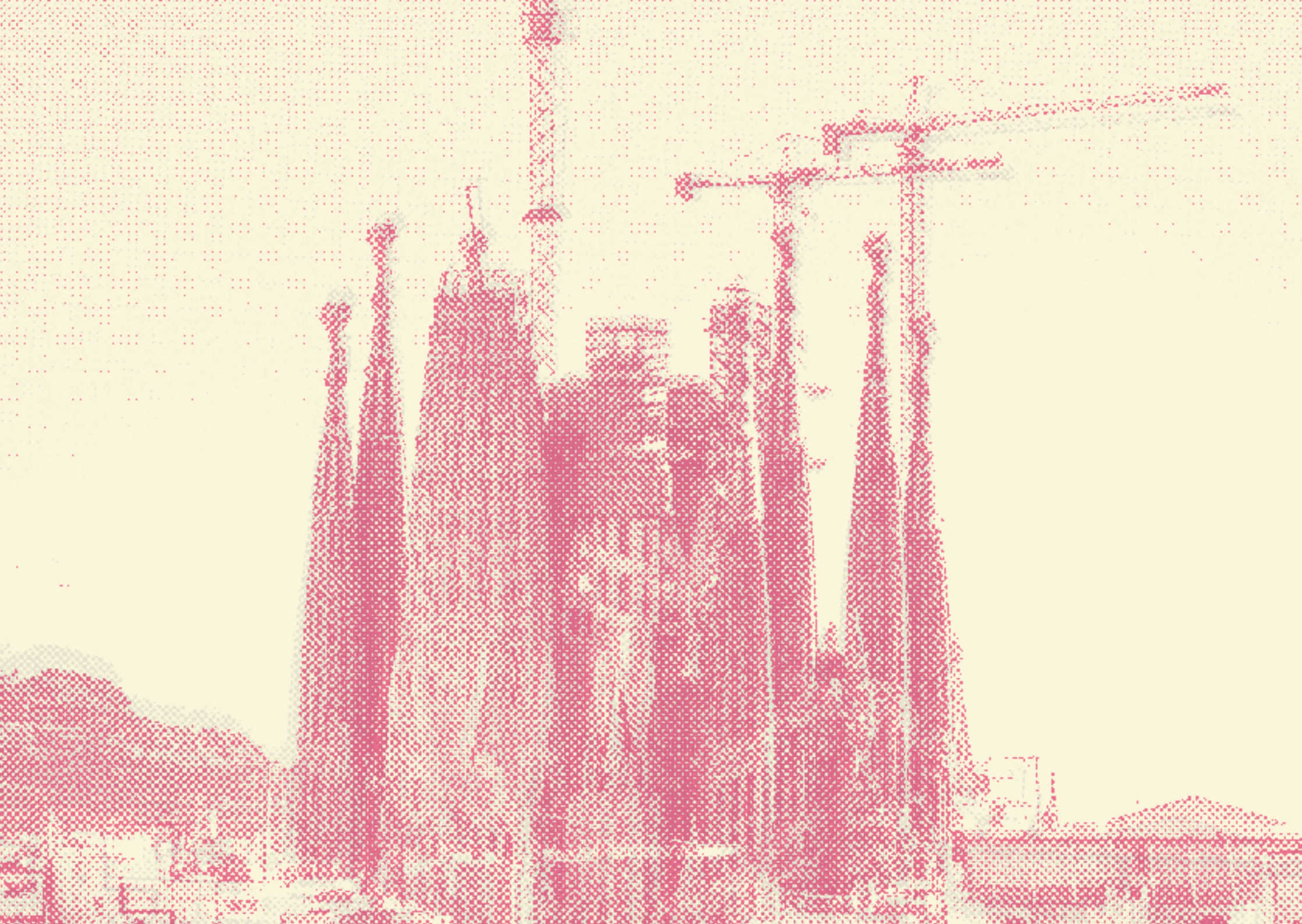
Tourism Geographies, DOI: 10.1080/14616688.2016.1198829